

Efsuncu Baba Romanı Işığında Türkiye'de Diliçi Çeviri¹

Intralingual Translation in Türkiye: The Case of *Efsuncu Baba*

Araştırma/Research

Selim Ozan ÇEKÇİ

Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı, selimcekci@kku.edu.tr, orcid.org/0000-0001-5629-6494

ÖZET

Diliçi çeviri, son yıllardaki güncel araştırmalarla birlikte geçmişe göre adından daha çok söz ettirmeye başlayan bir Çeviribilim alt alanıdır. Teorik olarak diliçi çevirinin sınırları ilk kez 1959 yılında Roman Jakobson tarafından belirlenmiş olmasına karşın dil içi ve diller arası meselesinde çizilen sınırların muğlaklığı Jakobson'ın tanımlamalarının çeşitli araştırmacılarca sorunsallaştırılmasına yol açmıştır. Diliçi çeviri bir dil/kültür içerisinde gerçekleşen bir edim olduğundan bu alandaki araştırmalar sıklıkla tek bir kültüre özgüdür, dolayısıyla Çeviribilim içerisinde özel bir yerinin olduğu iddia edilebilir. Diliçi çeviri, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yapılan dil reformları ve alfabe değişikliği ile, diğer kültür ve ülkelerden farklı, ideolojik bir kökten beslenen kendine has bir alanı oluşturmaktadır. Kültüre özgü oluşu ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki özel konumuna rağmen, Çeviribilim içerisinde bu alanda yapılan araştırmalarla hala aydınlatılmayı bekleyen birçok nokta kalmıştır. Bu çalışmada, diliçi çevirinin kuramsal çerçevesi irdelenerek, çeviribilimdeki yeri, üç temel nedene dayandırılarak Türkiye'de çeviribilimde karşılaşılan zorluklar ve Türk modernleşmesindeki rolü incelenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede vaka çalışmasında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Efsuncu Baba* adlı romanının çapraz zamansal (cross-temporal) diliçi çevirileri incelenip, çeviribilimin bir alt alanı olarak diliçi çeviriyi kavramsallaştırmak ve çeviribilim içinde yeniden konumlandırmak amaçlanmıştır. Çalışmada *Efsuncu Baba* romanının 1924'te Arap

¹ Bu çalışma, Selim Ozan ÇEKÇİ'nin Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İngilizce Mütercim-Tercümanlık Doktora Programı'nda Doç. Dr. Hilal Erkazancı DURMUŞ'un danışmanlığında hazırladığı "A Cross-Temporal Analysis of Intralingual Translation: The Case of The Intralingual Translations of Hüseyin Rahmi Gürpınar's Works in Türkiye" (2020-halen) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

alfabesiyle ilk basımı ve sonrasında sırasıyla 1954, 1966, 1995 ve 2009'da yapılan farklı diliçi çevirileri karşılaştırılıp çözümlenmesi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: diliçi çeviri, dil devrimi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Efsuncu Baba, Roman Jakobson

ABSTRACT

Intralingual translation is a sub-field of Translation Studies that has started to make a name for itself more frequently than in the past with the current research in recent years. Despite the theoretical boundaries of intralingual translation were first defined by Roman Jakobson in 1959, the ambiguity of the boundaries drawn in the intra- and inter-lingual issue has led to the problematisation of Jakobson's definitions by various researchers. Since intralingual translation is an act that takes place within a language/culture, research in this field is often specific to a single culture; therefore, it can be claimed that it has a special place in Translation Studies. With the language reforms and the alphabet change in the history of the Republic of Türkiye, intralingual translation constitutes a unique field with an ideological root that is different from other cultures and countries. Despite its culture-specificity and its special position in the Republic of Türkiye, there are still many points within Translation Studies that remain to be clarified by research in this field. In this study, the theoretical framework of intralingual translation is discussed, its place in translation studies, challenges in translation studies in Türkiye based on three main reasons and its role in Turkish modernisation are examined. In this framework, cross-temporal intralingual translations of Hüseyin Rahmi Gürpınar's novel *Efsuncu Baba* are examined in the case study in order to conceptualise and reposition intralingual translation as a sub-field of translation studies within translation studies. The study will compare and analyse the first edition of *Efsuncu Baba* in Arabic script in 1924 and the different intralingual translations of the novel in 1954, 1966, 1995 and 2009 respectively.

Keywords: intralingual translation, language reform, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Efsuncu Baba, Roman Jakobson

1. Giriş

Diliçi Çeviri, 1959 yılında Roman Jakobson'ın yazdığı "On Linguistic Aspects of Translation" makalesinde bir çeviri türü olarak tanımlanmasına rağmen uzun yıllar Çeviribilim alanındaki araştırmaların merkezinde yer alamayıp, çevrede ve az sayıda çalışmada kendine yer bulabilmiş, dolayısıyla bu alt alandaki araştırmalar literatürde uzun süre eksik kalmıştır. Çeviribilimde son yıllardaki çalışmalarla yeniden ele alınmaya başlamış, literatürdeki bu eksiklik üzerinde yeni araştırmalar filizlenmeye başlamıştır. Her ne kadar Türkiye'de özellikle Türk Dili ve Edebiyatı bölümleriyle ortak, çok disiplinli belirli çalışmalarda diliçi çeviri konusu araştırılıyor olsa da Çeviribilim bakış açısıyla yapılacak çalışmaların gerekliliği alanda hissedilmektedir. Özellikle yakın tarihinde alfabeye devrimi ve dil devrimi olan ve bu konuda dünyada özel bir yere sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, bu araştırmaların dillerarası çeviri araştırmalarına kıyasla yeterli sıklıkta yapılmamış olması, alanda büyük bir eksikliğe işaret etmektedir. Çeviribilim

alanında, dillerarası çeviriler üzerine yapılan araştırmalarla karşılaştırıldığında diliçi çevirilerin geri planda kaldığı görülmektedir. Bunun temelinde sonraki sayfalarda irdelenecek farklı nedenler yatmaktadır.

Her ne kadar dillerarası çeviriyle kıyaslanınca yeteri kadar araştırılmadığı düşünülse de diliçi çeviri son yıllarda Türkiye’deki çeviribilim araştırmacıları tarafından yapılan değerli çalışmalarla filizlenmeye başlamış bir çeviribilim alt alanı olmuştur. Özlem Berk Albachten’in (2012) özellikle son on yılda diliçi çeviri üzerinde gerçekleştirdiği ufuk açıcı araştırmalara kronolojik olarak değinecek olursak; Halid Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* romanı üzerinden diliçi çevirinin 20. yüzyıl Türkiye’sinde dil modernleşmesindeki özel kullanımını araştıran “Intralingual translation as ‘modernization’ of the language: the Turkish case” adlı makalesi, diliçi çeviriyi çeviribilim teorik çerçevesi içerisinde tartıştığı ve bu çeviri türünün yalnızca dilbilimsel değil aynı zamanda kültürel ve ideolojik bir aktivite olduğunu da iddia ettiği “Intralingual translation: Discussions within translation studies and the case of Turkey” adlı makalesi (2014), mevcut çalışmada da sıkça başvurulan Türkiye’deki diliçi çevirilerin milliyetçi gündemden ayırlamayacağını, üretildikleri dönemin dilbilimsel, çevirisel ve ideolojik normlarını gösterdiğini ve Türkiye’nin Osmanlı geçmişiyle ilişkisine ışık tutacağını öne süren “The Turkish language reform and intralingual translation” adlı makalesi (2015), 19. yüzyılda Osmanlı’da iki farklı diliçi çeviri eylemini buldukları tarihsellikte inceleyen ve bu yolla çeviribilim sınırlarını genişletmeyi hedeflediği “Challenging the boundaries of translation and filling the gaps in translation history: two cases of intralingual translation from the 19th-century Ottoman literary scene” adlı kitap bölümü (2019) örnek gösterilebilir. Yine mevcut çalışmada sıkça başvurulan, diliçi çeviri alanında yakın zamanda kitap bölümü olarak yayımlanan, Türkiye’deki diliçi çeviri araştırmalarında kaynak olarak kullanılabilecek geniş kapsamlı ve önemli bir diğer eser ise Cemal Demircioğlu ve Tülay Gençtürk-Demircioğlu’nun (2022) yazdığı Türkiye’de diliçi çeviriyi “kültürel bellek alanı” olarak ele alan ve Osmanlı Devleti-Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkiyi diliçi çeviri vasıtasıyla hatırlama veya unutmaya dinamiği çerçevesinden inceleyen “Türkçede Diliçi Çeviri: Kültürel Bellek Perspektifinden Bazı Gözlemler” adlı eserdir. Diliçi çeviriyi ve yan metin olgusunu çocuk edebiyatı üzerinde inceleyen Neslihan Kansu-Yetkiner ve Nihal Yetkin-Karakoç’un (2015) “Yüzyıllık Süreçte Tevfik Fikret’in Şermin Yapıtı Bağlamında Diliçi Çeviri ve Yanmetin Olgusu” adlı makalesi, diliçi çeviriyi geleneksel halk hikayelerinin sözlüden yazılı dile yeniden yazımları olarak inceleyen Şehnaz Tahir Gürçağlar’ın (2011) “Rewriting, culture planning and resistance in the Turkish folk tale” adlı kitap bölümü, Monica Katiboğlu’nun (2023) diliçi çeviriyi “dilsel misafirperverlik” (linguistic hospitality) açısıyla incelediği “Translating Ottoman Turkish into Turkish: linguistic hospitality as a politics of intralingual translation” makalesi, dillerarası bir çevirinin daha sonra diliçi olarak yeniden çevrilmesini yanmetin olgusu ve normlar odağında inceleyen Nilüfer Alimen’in (2021) “Diliçi Çeviriler, Yanmetinler ve Normlar Odağında Tarihsel Roman Çevirileri: The Talisman Örneği” adlı makalesi, Fatih Altuğ’un (2017) diliçi çeviri piyasasını da incelediği “Dil içindeki aralıklar ve eleştirel basımlar: Arap harfli Türkçe modern

edebiyatı neşretmek” kitap bölümü ve diliçi çeviriyi kültürel bir çeviri olarak ele aldığı “Kültürel Çeviri Olarak Diliçi Çeviri” makalesi (2020), Mustafa Kemal Atatürk’ün yazdığı Gençliğe Hitabe’yi diliçi çeviri açısından inceleyen Fahrettin Arslan’ın (2011) “Diliçi Çeviri ve Gençliğe Hitabe” adlı makalesi, Zehra Toska’nın (2015) Kelile ve Dimne fabllarının Osmanlı devleti içerisindeki dili çeviri de dahil yolculuğunu incelediği “Ahmet Midhat’s Hulâsa-i Hümâyunnâme A curious case of politics of translation, “renewal,” imperial patronage and censorship” adlı kitap bölümü, Aslı Kalem Bakka’ın (2020) diliçi çeviri kavramını anlaşılabilirlik üzerinden ele alan “Anlaşılabilirlik İçin Kullanılan Bir Araç Olarak Diliçi” ve diliçi çeviri kavramının açıklanmasındaki kavramsal kalabalıklığı konu alan “Intralingual Translation Has No Name in Turkey: Conceptual Crowdedness in Intralingual Translation” makalesi (2019), Muhammed Baydere ve Ayşe Banu Karadağ’ın (2019) Çalığı romanının diliçi öz-çeviri serüvenini araştırdıkları “Çalığı’nun Öz-Çeviri Serüveni Üzerine Betimleyici Bir Çalışma”, Gülsüm Canlı’nın (2018) William Faulkner’in diliçinde gerçekleştirdiği özçeviri konusunu inceleyen “Relocating Self-Translation from the Interlingual to Intralingual: Faulkner as a Self-Translauthor” makalesi, Esra Birkan Baydan’ın (2011) eski eserlerin yeniden basılması sürecinde yapılan metin düzenleme işini çeviri olarak ele alan “Editing As Rewriting” makalesi, Umut Can Gökdoğan’ın (2019) “Yeniden Basımlarda ”Diliçi Çevirmen” Olarak Editör” adlı kitap bölümü, Esra Uluşahin’in (2020) farklı yayınevlerinin bastığı diliçi çeviri eserleri yanmetinsel öğeleri göz önüne alarak incelediği “Farklı Yayınevlerinden Basılan Sergüzeşt Adlı Romandaki Yan Metinsel Unsurların Diliçi Çeviri Bağlamında Mukayesesi” ve “Sabahattin Ali’nin İkimizdeki Şeytan Adlı Yapıtının Farklı Basımdaki Diliçi Versiyonlarının Mukayesesi” makaleleri (2020b), Türkiye’de diliçi çeviri alanında yazılmış diğer önemli makalelerdendir.

Diliçi çeviri alanında Türkiye’de Çeviribilim alanında yazılmış, sayıları son yıllarda daha çok artmış yüksek lisans ve doktora tezleri de mevcuttur. Bunlardan bazıları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir: Selçuk Bektaş (2008) tarafından savunulan yüksek lisans tezi “Diliçi çeviride kültürel ve dilsel değişimden kaynaklanan çeviri sorunları”; Gülsüm Canlı (2019) tarafından savunulan doktora tezi “William Faulkner’in Sanctuary adlı romanının kaynak ve erek dizgedeki çeviri serüveni: Diliçi çeviri, öz-çeviri, yeniden çeviri ve dolaylı çeviri kavramları ışığında bir inceleme”; Meysun Sözeri’nin (2020) savunduğu yüksek lisans tezi “Johann Wolfgang Von Goethe’nin 'Reineke Fuchs' adlı eserinden hareketle diliçi ve diller arası uyarlama çevirilerde kazançlar ve kayıplar”; Muhammed Baydere (2021) tarafından savunulan doktora tezi “Betimleyici çeviribilim araştırmalarında yeni açılımlara doğru: Reşat Nuri Güntekin’in diliçi ve dillerarası çeviri eylemlerindeki çeşitliliğin kavramsallaştırılması”; Hülya Boy’un 2022 yılında savunduğu doktora tezi “The Picture of Dorian Gray’in diliçi ve dillerarası çevirileri üzerine kavramsal sorgulamalar”.

Diliçi çeviriler Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı etiketlerle yeniden basılmıştır. Kimi zaman basılan eserler Fatma Aliye Hanım’ın *Levayih-i Hayat* eserinin Tülay Gençtürk-Demircioğlu tarafından yapılan diliçi çevirisindeki gibi kapağında ve önsözünde diliçi çeviri olarak belirtilmiş olmasına rağmen (akt. Demircioğlu & Gençtürk-Demircioğlu, 2022, s. 158), sıklıkla diliçi çeviri eserler farklı kültüre-bağlı çeviri kavramlarıyla tanımlanmışlardır. Berk Albachten’e (2013) göre, eski eserlerin diliçi çeviriyle basımları çeviri olarak tanımlanmaktan ziyade “sadeleştirilmiş”, “Türkçeleştirilmiş”, “düzenlenmiş” veya “yayına hazırlanmış” olarak adlandırılmışlardır (s. 258). Diliçi çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenler ise genelde “editör”, “yayına hazırlayan”, “günümüz Türkçesine uyarlayan” şeklinde adlandırılmaktadır. Edebiyat raflarında yer alan ve diliçi çeviri olarak basılan kitaplardan çok azında kitabın çeviri olduğu belirtilmiştir. Örneğin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın Türk Edebiyatı Klasikleri adı altında yayımladığı seride diliçi çeviri olarak yeniden basılan kitapların büyük çoğunluğunun kapağında “Günümüz Türkçesiyle” ibaresi yer almaktadır.

Diliçi çevirilerin bu şekilde sunulması ve algılanması ve Çeviribilim akademik çevrelerinde diğer alt alanlara göre göreceli olarak daha az çalışılması, çeviri ve kültür tarihi araştırmalarına bu değerli alt alanın daha yoğun dahil edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır. Bu çalışmada, diliçi çevirinin kuramsal çerçevesi ve Çeviribilim alanındaki yeri geçmişteki çalışmalarla birlikte sorunsallaştırılıp Türk modernleşmesi, çeviri tarihi ve ideolojik değişim yolculuğu araştırmalarında nasıl kullanılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Örnek olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Efsuncu Baba* adlı romanı ve diliçi çevirileri vaka çalışmasında çapraz zamansal olarak incelenmiştir. Vaka çalışmasında kitabın yazıldığı tarih ve diliçi çevirisinin yapıldığı tarihler karşılaştırılarak yalnızca dildeki, yazım kurallarındaki, söyleyişlerdeki değişimler ve güncellemelerin değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nde uzun yıllar içerisinde olan kültürel ve ideolojik değişimlerin de gözler önüne serilmesi beklenmektedir.

Çalışmada diliçi çevirinin özellikle Türkiye bağlamında çeviribilimin diğer alt alanları kadar çalışılmama nedenleri incelenecektir. Diliçi çevirinin bir kavram olarak dünyadaki ve Türkiye’deki çeviribilim çalışmalarındaki yerinin genel bir çözümlemesini yaparak, çeviri tarihi ve çeviri-dil-politika ilişkilerini inceleyen araştırmalara bir katkı sunulması ve diliçi çevirinin öneminin altının çizilmesi hedeflenmektedir. Buna ek olarak diliçi çevirilerin incelenmesiyle, 1932’de başlayıp inişler ve çıkışlarla devam eden on yıllarda süren dil devriminin ve Türkiye Cumhuriyeti’nde yıllara yayılan kademeli sekülerleşmenin *Efsuncu Baba* adlı romanın farklı dönemlerdeki diliçi çevirilerinde gözlemlenmesi amaçlanmaktadır.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1. Diliçi Çeviri Nedir? Ne Değildir?

Çeviribilim özellikle 1960'lardan itibaren Dilbilimden ayrılıp bağımsız bir bilim alanı olarak çalışılmaya başladıktan sonra çok farklı alanlara genişleyip, multidisipliner bir bilim haline gelmiştir. Ancak farklı bilim alanlarıyla ortak çok geniş bir çalışma sahasında faaliyet göstermesine rağmen, çeviribilimdeki çalışmalar öncelikli olarak dillerarası çeviriyi merkezine almıştır, dolayısıyla diliçi çeviri araştırmalarda daha çevresel konumda bulunmuştur. Diliçi çeviri çeviribilim alanında Roman Jakobson'un 1959 tarihli "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne"² ("On Linguistics Aspects of Translation") adlı makalesinde dillerarası çeviri ve göstergeler arası çevirinin yanında ilk kez kavramsallaştırılmıştır. Jakobson dilsel göstergenin yorumlanmasını üç boyutta incelemiştir. Buna göre bir dilsel gösterge aynı dilde farklı dilsel göstergelere, bir başka dile veya sözel olmayan başka semboller sistemine çevrilebileceğini belirtir. Bu çeviri yöntemlerini Jakobson sırasıyla diliçi çeviri, dillerarası çeviri ve göstergeler arası çeviri olarak adlandırmıştır. İlk çeviri türü olan diliçi çeviri ya da "yeniden sözcükleme" (*rewording*) dilsel göstergelerin aynı dilin farklı sözel göstergeleriyle ifadesi olarak tanımlanmıştır. İkinci çeviri türü olan dillerarası çeviri ya da "gerçek anlamıyla çeviri" (*translation proper*) dilsel göstergelerin başka bir dilde yorumlanmasıdır. Son olarak göstergeler arası çeviri ya da "işlev değişimi" (*transmutation*) ise dilsel göstergelerin, dilsel olmayan gösterge sistemlerinin göstergeleri kullanılarak yorumlanmasıdır (Jakobson, 1959, s.233).

Jakobson makalesinde diliçi çeviriyi "yeniden sözcükleme" olarak belirtmiş ve dolaylamaya ya da hemen hemen eş anlamlı başka bir sözcükle ifade etme olarak tanımlamıştır. Her ne kadar Jakobson'un çalışması diliçi çevirinin çeviribilim alanında kavramsallaştırılmasında büyük önem taşısa da farklı çeviribilim araştırmacıları tarafından bu sınıflandırma sorunsallaştırılmıştır. Örneğin Berk Albachten, Jakobson'ı dillerarası çeviriyi "gerçek anlamda çeviri" (*translation proper*) kelimelerini kullanarak tanımladığı için bunun diliçi çeviri ve göstergeler arası çeviriyi içererek çeviri tanımını genişletme girişimini zayıflatmakla eleştirmektedir (Berk Albachten, 2014, s. 574). Ayrıca devamında, diller arasındaki sınırların belirlenmesini "Diller ile lehçeler veya kreoller arasında nasıl ayırım yapabiliriz? Bir dilin gelişiminin farklı tarihsel aşamaları arasındaki sınırlar nasıl çizilebilir? Bir dilin sınırları anlaşılmazlıkla mı belirlenmeli?"³ sorularıyla sorunsallaştırmıştır (Berk Albachten, 2014, s. 574).

Türkçe yapılmış ve Jakobson'un diliçi çeviri kavramını eleştirel inceleyen bir diğer önemli kaynak Demircioğlu ve Gençtürk-Demircioğlu'nun (2022) "Türkçede Diliçi Çeviri:

² Bu makalede kullanılan Jakobson'un "On Linguistics Aspects of Translation" makalesindeki terimlerin Türkçe karşılıklarında Mehmet Rifat'ın 2004 tarihli "Çeviri(bilim) Nedir?" isimli kitabında yer alan Aşenaz Koş'un çevirisinden yararlanılmıştır.

³ Aksi belirtilmedikçe alıntıların Türkçeye çevirisi, makalenin yazarına aittir.

Kültürel Bellek Perspektifinden Bazı Gözlemler” adlı çalışmasıdır. Çalışmada Jakobson’ın yaptığı üçlü çeviri sınıflandırılmasının dilbilimsel paradigmalara ele alan kuramlardan olduğunun ve eşdeğerliği dilsel düzeyde incelediğinin altı çizilmiştir. Ama çeviribilim alanında eşdeğerliğin özellikle 1970’li yıllardaki “kültüre yönelik” (cultural turn) ile birlikte artık sadece dilsel düzeyde sözcük ya da göstergelerin aktarımıyla sınırlı kalmadığı ve geliştirildiği belirtilmiştir (s. 155). Araştırmacıların değindikleri bir diğer önemli nokta ise tarihsel ve kültürel bir edim olan diliçi çeviriyi kendi dilbilimsel paradigması perspektifinden değerlendiren Jakobson’ın tanımında diliçi çevirinin toplumsal bağlamdaki işlevlerini dışarda bıraktığıdır (s. 157). Tarihsel, sosyolojik ve kültürel bir edim olan diliçi çevirinin yalnızca dilbilimsel boyutunun incelenmesi, araştırmacılara kapsamlı bir sonuç vermeyecektir. Bu sorular ve sorunsallaştırmalar bizi Jakobson’ın dillerarası ve diliçi çevirisi arasında çizdiği sınırlardaki muğlaklığı görmemizi sağlamıştır.

Anthony Pym’e (1992) göre diller arasında doğal sınırlar bulunmaz bu da diliçi ya da dillerarası çeviri arasında katı bir ayırım yapmaktan bizi alıkoyar:

Genellikle çeviriye en uygun aktarım türünün yalnızca farklı diller arasında gerçekleşen aktarım olduğu varsayılır. Alanın bu şekilde sınırlandırılması, diller arası ve diliçi aktarım arasında radikal bir ayırımı varsayar. Ne yazık ki böyle bir ayırım yoktur, çünkü diller arasında doğal sınırlar yoktur. Bireydiller, topluluk dilleri ve lehçeler arasında gerçekleşebilen çeviri türleri, esasen daha büyük ölçüde birbirine mesafeli dil sistemleri arasındaki çevirilerden farklı değildir. (s. 23)

Pym açıklamasında dillerarası ve diliçi çeviri yaparken bu ayırımların her zaman net bir şekilde ortaya konamayacağını söylüyor. Aslında bu iki açıdan kabul görülebilir bir Jakobson eleştirisidir. Öncelikle çevirmenin görevi ve tanımı, sonrasında ise dillerarası ve diliçi tanımları arasında geçişkenlik bu eleştirilerin çıkış noktası olarak gösterilebilir. Birinci olarak Jakobson’ın dillerarası çeviriyi “gerçek anlamıyla çeviri” (*translation proper*) olarak tanımlamış ve onu diliçi çeviriden ayırmıştır. Ancak Demircioğlu ve Gençtürk-Demircioğlu’nun (2022) belirttiği gibi diliçi çeviriyi gerçekleştiren çevirmen de Jakobson’ın dillerarası çeviriyi yapan aktörüyle aynı özellikleri taşır, “doğrudan veya dolaylı anlatıma başvuran, ister aynı dilde ister başka dilde olsun kaynaktaki iletiyi yorumlayarak yeniden kodlayan kişidir” (s. 156). Bunun sonucunda çevirmenin eylemleri bağlamında diliçi çeviri ve dillerarası çeviri arasında temel farklılıkların olmadığı gözlemlenebilir. Yani “çeviri işlemi, kaynağı ister aynı dilde isterse farklı bir dilde olsun, erek dil ve kültürün gösterge sisteminde istenen amaca göre gerçekleşecek bir yorumlama ve ileti üretim süreci olarak karşımıza çıkıyor” (Demircioğlu & Gençtürk-Demircioğlu, 2022, s. 156). Görüldüğü üzere Jakobson’ın dillerarası çevirmene atfettiği eylemler, diliçi çevirmen tarafından da diliçi çeviri sürecinde hedef dil ve kültürde belirlenen amaç çerçevesinde yapılmaktadır.

Çevirmenin çeviri sürecinde aynı amaçlar çerçevesinde hedef kültürde ileti üretmesinin yanı sıra yorumladığı kaynak metnin niteliğinin belirlenmesi de Jakobson'ın diliçi ve dillerarası sınıflandırmasını tartışmaya açmaktadır. Osmanlı döneminden üretilen ve Cumhuriyet döneminde diliçi çeviriye uğrayan metinlerin, zaman aşımıyla dillerin değiştiği ve güncellenmesi ihtiyacıyla yapıldığı düşünülebilir. Jakobson'ın diliçi çeviriye atfettiği yeniden sözcükleme terimi aynı dil içerisinde metin üretiminde dolaylama ya da hemen hemen eş anlamlı başka bir sözcükle ifade etme olarak tanımlamıştır. Halbuki Cumhuriyet döneminde Osmanlı İmparatorluğu döneminden yapılan diliçi çeviriler yalnızca Osmanlı Türkçesinden Modern Türkçeye yapıldığını söylemek yeterli olmayacaktır. Çünkü İmparatorlukta kullanılan Osmanlı Türkçesi yüzyıllar içerisinde Arapça ve Farsçanın yoğun etkisinde kalarak giderek melezleşmiş bir Türkçe olmuş ve Osmanlı kültürü Saliha Parker'in kavramsallaştırdığı şekilde "Osmanlı kültürlerarası örtüşük alanı" (*Ottoman interculture*) halini almıştır (Parker, 2002, s. 137). Dolayısıyla Jakobson'ın ileri sürdüğü aynı dilden yapılan yorumlamalar/çeviriler, Demircioğlu ve Gençtürk-Demircioğlu'nun (2022) bahsi geçen makalelerinin sonuç bölümünde ileri sürdükleri gibi, Osmanlı Türkçesinden Modern Türkçeye yapılan çevirileri tam olarak kapsamamakta ve farklı bağlamlara sahip olduklarından aynı dizgeye ait olarak düşünülmemelidir (s. 172). Mevcut çalışma da bu görüşü desteklemektedir:

Makalemiz Osmanlı Türkçesiyle yazılmış romanların modern Türkçeye çeviri sürecini tek ve aynı dil/kültürün epistemik alanında gerçekleşen bir edim olmadığını ileri sürüyor. Bu noktada Osmanlı Türkçesinden modern Türkçeye yapılan diliçi çeviri uygulamalarının, metinlerin içerdiği Arapça ve Farsça öğelerin yoğunluğuna göre sadece Türkçenin değil, Arapça ve Farsça göstergelerin de çeviri sürecine dahil olduğu *melez* bir dilden yapıldığını, bu nedenle diller arası bir çeviri edimi olarak da görülebileceğini vurguluyor. (2022, s. 172)

Bu açıklama da Modern Türkiye'de, Osmanlı Türkçesinden yapılan diliçi çevirilerin, Jakobson'ın diliçi çeviriye tanımlarken kullandığı tek dil ve kültürde gerçekleşen metin üretimi ediminin sınırlarının ötesinde gerçekleşebileceğini göstermektedir. Demircioğlu ve Gençtürk-Demircioğlu'nun da belirttiği gibi bundan dolayı Jakobson'ın tek dil varsayımı ve tek dilin göstergeleri arasındaki diliçi çeviri betimlemesi sorgulanır hale gelebilir (2022, s. 166). Bu açıklamalar, diliçi çevirinin zamana bağlı değişen dillerin güncellenmesinin veya alfabe değişiminin ötesinde bir eylem olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla diliçi çeviriye yalnızca dilin güncellenmesi veya alfabe değişimi açısından değerlendirmek, tartışmaları dar bir alana hapsetmek anlamına gelecektir.

Jakobson'ın diliçi çeviri tanımı bu kadar tartışılmasına rağmen, diliçi çeviriye kavramsallaştırmış olması ve ardından gelen tartışmalar, alanın görünürlüğünü artırmaya katkı sunmuştur. Çeviribilimdeki çeşitli bilim insanları tarafından

eleştirilmesine rağmen Jakobson'ın kavramsallaştırması, diliçi çeviri için bir başlangıç noktası olarak görülebilir. Bu noktadan yola çıkarak diliçi çevirinin sınırlarının çizilmesi, kavramın çeviribilimin bir alt alanı olarak ve aynı zamanda başka alt çeviri türlerine bir çatı terim olarak görülmesi, çeviribilimin teorik araştırmalarında konumlandırılmasına ve çeviribilimin çalışma ufkunun genişlemesine katkı sunacaktır.

Yüzyıllardır hatta bin yıllardır aynı dil içerisinde dilin evrimiyle değişerek de olsa nesilden nesile anlatılan destanların, efsanelerin, halk hikayelerinin sözlüden sözlüye (*oral to oral*) diliçi aktarımı, bu destanların yazıya dökülmesiyle birlikte sözlüden yazılıya (*oral to written*) diliçi çevirisi, aslında uzmanlar için hazırlanmış metinlerin halkın anlayabileceği şekilde sadeleştirilmesi, eskiden yazılmış ve bugün anlaşılması güç metinlerin dillerinin güncellenmesi, edebi metinlerin çocuklar için adaptasyonu, aynı ülke sınırları içerisinde farklı ağızların ülkenin standart diline (örn. Karadeniz ağzından İstanbul Türkçesine) çevrilmesi ya da standart dilde altyazı ile verilmesi, aynı dili kullanan farklı ülkelerin metinlerinin diğerine geçerken kültürlerarası adaptasyonu (örn. İngiliz İngilizcesinden Avustralya İngilizcesine), bir edebi metnin dil öğrencileri için seviye seviye basitleştirilmesi, diliçi çevirilerine örnek teşkil edebilir. Çalışmamızda da araştırılan eski metinlerin günümüz diline çevrilmesi, diliçi çeviri araştırmalarında eksikliği hissedilen bir alt araştırma alanını oluşturmaktadır.

2.2. Diliçi Çevirinin Çeviribilimdeki Yeri

Diliçi çevirinin çatı terim olarak kapsayabileceği alt alan örnekleri artırılabilir. Bu terim altında araştırılabilecek çeviri alanlarının bolluğu, diliçi çevirinin çeviribilim içerisindeki yerini sağlamlaştırabilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Diliçi çeviri ve dillerarası çevirinin sınırlarını her zaman net bir şekilde belirleyebilmek güç olabilir. Çalışma alanlarının sınırlarındaki belirsizlik durumu, bu bakımdan diliçi çevirinin çeviribilim içindeki konumu hakkında araştırmacılar arasında bir fikir ayrılığı yaratmaktadır. Bazı araştırmacılar diliçi çevirinin çeviribilimin alt alanı olmadığını iddia ederken diğerleri çeviribilime dahil olmasını savunmaktadır. Bu çalışma da Gideon Toury'nin çeviri tanımı kapsamında diliçi çevirinin, çeviri sayılmasını ve çeviribilim alanı kapsamında araştırılmasını savunmaktadır. Toury'e göre "hangi gerekçeyle olursa olsun, hedef kültür içinde sunulan veya öyle kabul edilen herhangi bir hedef dil ifadesi çeviridir" (1985, s. 20). Kaynak metin olması, bu kaynak metinden aktarımın olması ve kaynak ve çeviri metinler arasında açıklanabilir bir çeviri ilişkisinin olması varsayımsal çeviri eyleminin (*assumed translation*) gerçekleştirdiğini gösterir (Toury, 1995, ss. 33-35). Bir başka çeviribilim araştırmacısı Maria Tymoczko (2007) da diliçi çeviriyi bir çeviri türü olarak kabul etmiş ve diliçi çevirinin kendini tanımlama, ulus inşası, geleneğin zaman içinde hareketi ve benzerleri dahil olmak üzere kültür içi veya kendine gönderme yapan amaçlar için kullanıldığını ifade etmiştir (s. 126).

Tymoczko'nun diliçi çeviriyi ulus inşasında kullanılabilir bir araç olarak görmesi ayrıca önem taşımaktadır. Diliçi çeviri, bu açıklamaları destekler biçimde ulus inşasında standart dilin medyada, edebiyatta, resmî kurumlarda yani kısacası hayatın her alanında kullanılmasına, eski eserlerin güncel aktarılması sırasında katkıda bulunmaktadır. Diliçi çevirinin ulus inşasına katkısı bununla da sınırlı kalmamaktadır. Mesela Türkiye örneğinde, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış eserlerin Cumhuriyet döneminde diliçi çevirileri yapılırken eski eserlerde bulunan ve günün ruhuna, ideolojisine uymayan, eski, batıl ve olumsuz görülen unsurların çıkartıldığı veya değiştirildiği bilinmektedir⁴. Bu konuda bir başka örnek çalışmayı *Çalıkusu* adlı eserin diliçi çevirisini diliçi öz-çeviri (Canlı, 2018, s. 59) bağlamında değerlendiren ve ideolojik değişimleri ortaya seren Muhammed Baydere ve Ayşe Banu Karadağ çalışmasıdır (Baydere, 2021; Baydere & Karadağ, 2019). Berk Albachten'in de belirttiği üzere "Çeviribilim alanındaki teorik tartışmalarda büyük ölçüde göz ardı edilen diliçi çeviri, çeviri politikalarının anlamlarına ve sonuçlarına ışık tutabilir ve çevirinin sosyo-kültürel bağlamının daha eksiksiz bir şekilde tanımlanmasına katkıda bulunabilir" (2015, s. 166). Bu açıklamadan da yola çıkarak Türkiye bağlamında diliçi çeviri çalışmalarının çeviribilime ve sosyal, kültürel araştırmalara ışık tutacağı görülebilir. Buna rağmen bugüne kadar çeviribilimde kendine merkezde yer bulamamıştır. Araştırmaların çevrede kalma ve hak ettikleri kadar çalışılmama nedenleri bir sonraki başlığın tartışma konusunu oluşturmaktadır.

2.3. Türkiye'de Diliçi Çeviri Çalışmalarında Karşılaşılan Zorluklar

Diliçi çeviri pek çok farklı alt çalışma alanının çatı terimi olarak kabul edilmesine rağmen akla ilk gelen araştırma alanı eskiden yazılmış metinlerin dillerinin güncellenmesi olarak görülebilir. Dil yaşayan ve sürekli değişen, evrime uğrayan bir varlıktır. Kültürler yüzyıllar içerisinde göçlerle, siyasi değişimlerle, dış kültürlerin etkileriyle, teknolojiyle, edebiyatla, savaşla, dinle, ticaretle kısacası zamanla değiştikçe buna bağlı olarak dil de farklılaşır, değişir ve gelişir. Bundan dolayı eski zamanda yazılmış eserler bir süre sonra yeni nesiller için anlaması güç metinler haline gelebilir. Diliçi çeviri, dünyanın her yerinde uygulanan, eski metinleri günümüz dünyasıyla buluşturmak için çapraz zamansal (*cross-temporal*) yapılan bir çeviri türüdür. Türkiye'de de dünyada olduğu gibi eskiden yazılmış metinleri yeni nesillere kendi güncel dilinde aktarabilmek için diliçi çeviri yapılır. Türkiye'de özellikle 1928 yılında gerçekleştirilen alfabe devrimi öncesi yazılmış eserlerin günümüze aktarılabilmesi için diliçi çevirilerinin yapılması bir zorunluluktur.

Ancak, diliçi çeviri bu kadar yaygın yapılmasına karşın ve çeviribilim alanında Türkiye'de ve dünyada son yıllarda giderek artan çalışmalara rağmen, yapılan araştırmalar nicelik bakımından hala dillerarası çeviriye yaklaşmamıştır. Türkiye bağlamında özellikle eski metinlerin yeniden yazılması esnasında yapılan müdahaleleri

⁴ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Faruk Rıza Güloğlu (1938) *Halk Kitaplarına Dair*.

bu çalışmadaki gibi incelemek, söylemin değişmesi ve yeni metnin ideolojik olarak yeniden inşa edilmesini göstermesi açısından bol ve zengin örnekler verecektir. Bu kadar büyük bir potansiyel taşımaya karşın diliçi çeviri çeviribilim alanında, yeni yeni filizlenen bazı araştırmalar dışında, hala çevresel konumda bir çalışma alanı olarak kalmıştır ve merkeze yerleşememiştir.

Diliçi çevirinin çeviribilim alanında dillerarası çeviri kadar çalışılmamasının nedeni bazı farklı temellere dayanmaktadır. Türkiye’deki çeviribilim akademisinde son on yıldaki bazı araştırmalar ve konferanslar⁵ dışında dillerarası çeviri kadar çalışılmamasının öncelikli nedenlerinden biri, diliçi çevirinin dünyadaki çeviribilim araştırmacıları tarafından da dillerarası çeviri kadar ilgi görmemesi olarak açıklanabilir. Diliçi çevirinin dünya çeviribilim camiasındaki çevrede yer alan konumu, dünya ile paralel şekilde büyüyen Türk çeviribilim araştırmalarında da yoğun olarak odaklanılmamasının bir nedeni olabilir. Diliçi çevirinin çeviribilim araştırmalarındaki pozisyonu, alanın Türkiye’de çalışılma şevkini de doğrudan etkilemiş olduğu iddia edilebilir.

Diliçi çevirinin hak ettiği ilgiyi görememesinin bir başka nedeni olarak, toplumda ve yayın dünyasında nasıl algılandığının ve kabul edildiğinin etkili olduğu iddia edilebilir. Bahsedilen bu algıya göre diliçi çeviri eylemi bir çeviri, diliçi çevirmenler çevirmen ve diliçi çevrilmiş eserler çeviri eser olarak lanse edilmez. Bazı istisnaları bulunmakla birlikte çeviri eserler büyük oranda piyasaya farklı kültüre-bağlı çeviri tanımlarıyla sunulmuştur. Yayınevleri diliçi eserleri genellikle “Günümüz Türkçesine uyarlanmış”, “yayına hazırlanmış”, “Türkçeleştirilmiş”, “sadeleştirilmiş”, “düzenlenmiş” olarak adlandırarak yayımlamaktadırlar (Berk Albachten, 2013, s. 258). Diliçi çevirmenler bazı eserlerde nadiren de olsa çevirmen olarak gözükmelerine rağmen genellikle “editör”, “düzenleyen”, “yayına hazırlayan”, “Günümüz Türkçesine uyarlayan”, “sadeleştiren” kişi olarak belirtilirler. Yayınevlerince yeniden basılan Osmanlı döneminde ya da 1928 öncesi yazılmış eserlerin tamamı, Cumhuriyetin ilk yıllarında alfabe devrimi sonrasında yazılmış eserlerin bir kısmı diliçi çeviriye uğramış olmasına rağmen, raflarda bu kitaplar çeviri veya diliçi çeviri olarak değil, Türk Edebiyatı genel başlığında takdim edilir. Dolayısıyla diliçi çeviriye, çevirmene ve diliçi çeviri eserlere karşı bu tutumun çalışma alanını göreceli olarak etkileyebileceği ve diliçi çeviri araştırmalarının hak ettiği kadar çalışılmamasının nedenlerinden birini teşkil etmekte olabileceği iddia edilebilir. Berk Albachten’in belirttiği gibi;

Türkiye’deki farklı terminoloji başlığı altında gizlenen dil içi çeviri pratiği, bunun sadece dilbilimsel bir faaliyet olmadığını, kelimelerin karşılıklarını bulma çabalarını aşan kültürel

⁵ 2013 ve 2015 yıllarında Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü’nce gerçekleştirilen “Yeniden Çeviri ve Bağlamları I” ve “Yeniden Çeviri ve Bağlamları II” konferansları alandaki önemli konferanslara örnek gösterilebilir.

ve ideolojik bir faaliyet olduğunu ve bu nedenle çeviri kavramlarıyla analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir. (2013, ss. 268-269)

Yayınevlerince yapılan diliçi çevirilerin sunuluşu, toplumda bu kitapların hiçbir değişikliğe uğramadan yalnızca çevriyazı ile alfabetinin değiştirildiği imajı yaratabileceği iddia edilebilse de bu çalışmada iddia edildiği gibi diliçi çevirilerde ideolojik ve söylemsel temel değişikliklerin olduğu saptanabilmektedir.

Diğer iki temel nedenden farklı olarak, diliçi çevirinin Türkiye çeviribilim akademisinde hak ettiği kadar çalışılmamasının bir başka temel nedeni Türkiye'ye özgü alfabe ve dil devrimleridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti köklü ve radikal reformlarla ülkenin yönünü Doğu'dan Batı'ya değiştirmiştir. Hayatın her alanını etkileyen bu reformlardan en temellerinden biri olan alfabe ve dil devrimleri ile Arap alfabesi ile yazılan ve Arapça ve Farsçanın yoğun etkisi bulunan Osmanlı Türkçesi yerine modern Türkiye Cumhuriyeti'nde Latin alfabesi ile yazılan ve doğu kökenli kelimelerin ve yapıların etkisinden arındırılmaya çabalanan Modern Türkçe kullanımına geçilmiştir. Dil devrimi ve alfabe devrimi dolayısıyla değişen dil ve alfabe, Türkiye'deki diliçi çeviri çalışmak isteyen araştırmacılar karşısına büyük bir engel oluşturmaktadır. Çünkü günümüz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının herhangi ilave bir Osmanlı Türkçesi kursuna gitmeden, eskiden yazılmış metinleri anlaması mümkün değildir. Bundan dolayı Türkiye'de diliçi çeviri alanını araştıran az sayıdaki bilim insanı ya kendi gayretleriyle Osmanlı Türkçesi öğrenmiş kişiler, ya Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olup Osmanlı Türkçesi'ni iyi bilenler ya da diliçi çeviriyi çeviribilim bakış açısıyla teorik olarak ele alan ancak eski metinleri vaka çalışması olarak incelememiş araştırmacılarıdır. Araştırmacıların detaylıca diliçi çeviri çalışabilmeleri için büyük gayret harcayarak ve emek vererek Osmanlı Türkçesi öğrenmeleri, bu alanda derinlemesine araştırma yapmak için temel bir gereklilik olduğu iddia edilebilir. Bu da araştırmacılar için fazladan bir iş yükü anlamına gelecektir. Dolayısıyla, bu zorluklar Türkiye'de çeviribilim alanında faaliyet gösteren bazı araştırmacıları diliçi çeviri araştırmaları yapmaktan caydırdığı öne sürülebilir.

Ancak bu konuda altı çizilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Gelişen teknoloji, yazılımlar ve yapay zeka ile üretilen çevriyazı uygulamalarının gelecekte diliçi çeviri çalışmak isteyen araştırmacıların önündeki bu dil ve alfabe engelini kaldıracığı öngörülmektedir. Çevriyazının otomatik olarak yapılmasını araştıran "Latin Harfli Olmayan Süreli Yayınların Otomatik Transkripsiyonu: Osmanlı Türkçesi Baskı Arşivinde Bir Vaka Çalışması" adlı makale (Kirmizialtin & Wrisley, 2020) gibi çalışmalar, yapay zeka ile Osmanlı Türkçesi Matbu metinlerin otomatik çevriyazısı yapılması hakkında yakın gelecekte teknolojik sıçramalar olacağını göstermektedir. Başka bazı çalışmalara değinmek gerekirse okunamayan Osmanlı Türkçesi kelimeleri çözen ve anlamlarını veren "LexiQamus" (LexiQamus, 2016) ve Osmanlı Türkçesi metinlerin Latin harflerine yapay zeka tarafından otomatik olarak çevriyazıyla çevrilmesini sağlayacak, gelecek vadeden

çok değerli bir girişim olan Transkribus projesi örnek verilebilir (*Transkribus*, 2023). Bu proje Innsbruck Üniversitesi öncülüğünde Avrupa’nın dört bir yanından önde gelen araştırma gruplarından oluşan bir konsorsiyum tarafından geliştirmiş ve Avrupa dillerinde el yazısı ile yazılmış eski metinlerin yapay zeka ile otomatik çevriyazısını sağlamaktadır. Ancak yakın tarihli önemli bir gelişme, “Digital Ottoman Studies” kapsamında Fatma Aladağ, Süphan Kırmızıaltın ve Elif Derin Can öncülüğünde Osmanlı Türkçesi matbu metinlerinin de yakında Transkribus yapay zeka sistemiyle otomatik ve yüksek başarı ile çevriyazıyla Latin alfabesine dönüştürüleceği müjdesidir (Alacadağ vd., 2022; Alacadağ, 2023). Dolayısıyla bu tür teknolojik gelişmelerle Türkiye’deki diliçi çeviri konusundaki akademik çalışmalarda var olan önemli bir engelin aşılması beklenmektedir.

2.4. Türk Modernleşmesinde Diliçi Çevirinin Yeri

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan devrimlerin ideolojik temelini Atatürk ilkeleri cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık oluşturuyordu. Bu ilkeler ışığında, modern, çağdaş, laik Türk vatandaşlarının yetiştirilmesi hedeflenmişti. Bu bağlamda devrimler, halkın geçmişle bağlarını bir noktada kesmeyi ve onlara yeni bir kültür repertuarı önermeyi hedefliyordu. Devrimler devletin ideolojik duruşunun da bir göstergesidir. Türk dilinin yeniden dirilişi, halkın yeni, modern, laik ve Türk kimliğinin şekillenmesinde oldukça önemli, siyasi bir hamleydi. Devlet, Arapça ve Farsça sözcüklerden ve Arap alfabesinden kurtulmayı ve yeni bir “saf” Türk dilini oluşturup, modern bir Türk ulusu inşa etmeyi amaçlıyordu. Ayrıca, dil tasfiyesinin ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kökenli kelimelere uygulanmasının ideolojik saikler hakkında ipucu verdiğinin de altı çizilmelidir.

Dil, bir milleti bir arada tutan belki de en önemli araçtır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden arındırılmış, ortak, standartlaştırılmış bir dil oluşturularak çağdaş dünyanın bir parçası olan modern, laik bir Türk kimliği tasarlanmıştır. Adı geçen Şark dillerinin Türkçe üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak, devletin o dönemki kültür planlamasının bir parçasıydı. “Kültür planlaması” öbeği Even Zohar’ın makalelerinde belirttiği şekliyle, devletin kasıtlı olarak kültürel alanın planlanmasına ve inşaatına müdahalesi olarak kullanılmaktadır (Even-Zohar, 2002, 2008). Tahir-Gürçağlar’a göre Even Zohar’ın ortaya attığı “planlama” ideolojik gündemi olan kasıtlı bir müdahaleydi ve “devletin tüm müdahale eylemlerini daha büyük bir programın parçaları olarak açıklamayı mümkün kılmaktaydı” (2008, s. 37). Kültür planlaması çerçevesinde geçirilen kanunlar alfabe reformu (1928) kadar geniş kapsamlı veya devlet konservatuarının kurulması (1936) kadar spesifik olabilirdi (Tahir-Gürçağlar, 2008, s. 37). Kültür planlamasının bir ayağı olarak eski dilde, eski alfabe ile yazılmış metinlerin diliçi çevirisi ile ıslah edilmesi çabaları görülebilir. Berk Albachten’e göre “Türkiye’deki diliçi çeviriler milliyetçi gündemden ayrı tutulamaz ve bu çevirilerin üretildiği dönemin dilsel, çevirisel ve ideolojik normlarını

ortaya koymaktadır” (2015, s. 165). Bu iki açıklamayı harmanlayarak yorumlarsak diliçi çevirilerin de kültür planlamasının bir parçası olduğu sonucuna varabiliriz.

Dil devrimleri (Alfabe devrimi ve dil devrimi) sonrasında halk, millet mekteplerinde, köy enstitülerinde, halkevlerinde, halk kütüphanelerinde, akşam okullarında, toplu okuma kampanyalarında yeni alfabede okuma-yazma öğrenmeye ve eğitime başlandı. Ancak öğrenen sayısının artmasına paralel olarak yeni alfabe ile yazılmış metinlerin eksikliği hissediliyordu. Her ne kadar yabancı dillerden yapılan çeviriler ve o dönemde yeni yazılan eserler var olsa da eldeki metin miktarı okuma ihtiyacını karşılayacak seviyede değillerdi ve alfabe devrimi öncesi yüzyıllarca yıllık sürede yazılmış eserlerin diliçi çeviriyle yeni alfabede okuma yazma öğrenen nesillere aktarılması şarttı. Bu gereklilikten dolayı 1937 yılında Dahiliye Vekaleti’ne bağlı Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nce halk kitaplarının diliçi olarak çevrilip yeniden basımına dair bir genelge yayınlanmıştır. Buna göre eski dilde (Osmanlı Türkçesi) yazılmış halk kitapları Latin alfabesiyle yeniden basılacaktı. Bu genelgeyi ve genelge hakkında dönemin önde gelen edebiyatçıları ve fikir insanlarının beyanlarını derleyen bir kitap hazırlayan Faruk Rıza Güloğlu (1937) diliçi çevirisi yapılacak eserlerin yeniden basımında yalnızca çevriyazı (alfabe değişikliği) değil iyileştirme ve düzeltmeler yapılmasının da şart olduğunu yazıyordu. İyileştirme ve düzeltmelerin bu bağlamda diliçi çeviri sırasında ideolojik müdahale anlamına geldiği, Güloğlu’nun ifadelerinden görülebilmektedir. Güloğlu’nun şu sözleri diliçi çeviri yoluyla dönemin ideolojilerinin yayılımında metinlere müdahale ve sansürün nasıl meşrulaştırdığını gözler önüne sermektedir:

Evvelce sahafların “lito” [taş baskı] ile basarak sattıkları berbat ifadeli, geri zihniyetlerin mahsulü olan halk kitapları Halk İnkilâbı ile kendiliğinden ortadan kalkmıştır.

Millet mekteplerinin yetiştirdiği milyonlarca köylü ve kasabalının okuma ihtiyacını düşünen kitapçılar; yıllardan beri bastıkları kitapları kısmen islâh, kısmen de -esef olunur ki- aynen yeni harflere çevirterek bastırmışlardır.

Bu düşünce ile Maarif Vekâleti de 1930 yılında Aşık Garip ve Aşık Keremi neşretmiştir. Üzerlerinde Aksaray sayıyı Besim Atalay tarafından islâh edildiği yazılan bu kitaplar lisan bakımından ufak bir tasfiyeye tabi tutulmuşsa da esaslı bir değişiklik yapılmadan basılmıştır.

Bu suretle Maarif Vekâleti halk kitaplarının islâhı için ele geçen büyük fırsatı -maalesef- kaçırmıştır. Buna rağmen Harf inkilâbı halk kitapçılığında beklenen feyizli neticeyi vermiştir. Bugünkü halk kitabı birçok eskiliklerden kurtulmuş yarı millî bir yola girmiştir. İçlerindeki bâtil itikatlar ve irticâî fikirler kısmen çıkartılıp atılmıştır.⁶ (1937, ss. 4-5)

⁶ Güncel yazım kurallarına göre düzenlenmeden, kitapta yazdığı şekliyle aktarılmıştır.

Güloğlu söylediklerini kitabın ilerleyen sayfalarında dönemin ünlü aydınlarının ve fikir insanlarının köşe yazılarından alıntılarla desteklemektedir. Kitapta, dönemin fikir insanlarının halk kitaplarının diliçi çevirilerinde modernleşme adına benzer ideolojik müdahale beklentileri olduğu görülmektedir. Güloğlu diliçi çeviri sırasında kapsamlı bir çabayla Arap alfabesinde yazılmış eski kitaplara müdahale edilmesini uygun görmektedir. Sözlerinde, eski kitaplardaki batıl inançların ve irticai fikirlerin çıkartılması, halk kitaplarının ıslahında ve modernleştirilmesinde, dolayısıyla halkın modernleştirilmesinde önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da diliçi çeviriye yüklenen modernleştirici misyonu gözler önüne sermektedir.

1930'larda ve 1940'larda batıdan yapılan dillerarası çeviriden beklenen modernleşme, batılılaşma ve Türk hümanizmasını canlandırma vazifesi, diliçi çeviriye de bu şekilde yüklendiği sonucuna varılabilir. Devlet ve dönemin aydınlarının el ele, halkta irticai gördükleri, eskiye ait fikirlerin silinip kültürün yeniden batı merkezli inşasında diliçi ve dillerarası çeviriye sarıldıkları böylece görülebilir. Bu noktada, diliçi çeviri üzerine yapılan araştırmaların, dillerarası çeviriler hakkındaki araştırmaların ezici çoğunluğu karşısındaki azlığının altı çizilmesi gerekmektedir. Çeviribilimde, Türk modernleşmesi araştırmalarında faydalanılabilecek, oldukça verimli olan bu alt alandaki çalışmaların ilerleyen yıllarda artması beklenmektedir. Bu araştırmanın vaka çalışması kısmında da görülebileceği üzere, diliçi çeviriler ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kaynak metinlerin çapraz zamansal olarak karşılaştırılmalı incelenmesi Türkiye Cumhuriyeti'ndeki değişimlerin göstergesi olmaya adaydır.

Osmanlı döneminde Arap alfabesiyle yazılmış metinlerin Latin alfabesiyle çevriyazını yapılması ve çevrilirken de yabancı, özellikle de doğu dilleri kökenli kelimelerin silinip yerlerine Türkçe kökenlerden türetilmiş kelimelerin kullanılması diliçi çeviri süreci ile gerçekleştirildi. Bunu yaparken de bazı çevirmenler düzeltme ya da ıslah adı altında devletin hâkim ideolojisini yeni metinlere yerleştirmek ya da karşı olunan eski ideolojileri toplumsal hafızadan silmek için zaman zaman bilinçli zaman zaman da bilinçsiz müdahalede bulundular. 20. yüzyıl boyunca diliçi çeviriye uğrayan eski metinlerde bu müdahale diliçi çeviri araştırmaları ışığında görülebilir. Diliçi çevirinin ardında yatan sebep yüzeyde yalnızca çevriyazı ya da dilin sadeleştirilmesi olarak gözükse de bu tür çevirilerin yalnızca eski metinlerin günümüze taşınmasının ötesinde işlevleri vardır. Berk Albachten'in de öne sürdüğü gibi "Türkiye'de farklı terminoloji kisvesi altında gizlenen diliçi çeviriler, dili güncellemekten daha fazlasını başarmakta ve bu çevirilerin üretildiği dönemlerin dilsel, çevirisel ve ideolojik normlarını ortaya koymaktadır" (2013, s. 257). Diliçi çeviri çalışmaları sayesinde, kolayca gözükmeyen ve altta yatan ideolojik sebepler ortaya çıkartılabilecektir.

Bu bağlamda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Efsuncu Baba* adlı romanının diliçi çevirilerini karşılaştırmalı olarak incelemek, metinlerin yalnızca alfabe ve kelime bazında değil, ideolojik olarak da müdahaleye uğradığının altının çizilmesinde önemli bir rol

oynayacaktır. Cumhuriyet tarihinin farklı dönemlerinde farklı yayınevlerince diliçi çeviriye uğramış metinlerin kıyaslaması, özellikle modernleşme açısından metinlerin üretildikleri dönemin ideolojik ve kültürel farklarının ortaya konmasında fayda saylayacaktır.

3. *Efsuncu Baba* Romanının Diliçi Çevirileri

Efsuncu Baba romanındaki vaka çalışmalarını daha iyi kavrayabilmek için kitabın kısa özetinin verilmesi yerinde olacaktır. Kitap kısaca şöyle özetlenebilir: Bütün zihni batıl inançlarla şekillenmiş, hayatına büyüyle, yıldız fallarıyla, tılsımla, hurafelerle ve başka çeşit çeşit batıl inançla yön veren, babasından kalan mirası hurafelere ve define aramaya harcamış “Efsuncu Baba” Ebufazl Enveri’nin bir gün eline bir kitap geçer. Bu kitapta İstanbul’da yer alan definelerin yerleri şifrelenmiş olarak anlatılır. Kitaba uyarak definenin saklı anahtarını aramak için bir gün Binbirdirek Sarnıcı’na gittiğinde ip eğiren iki Ermeni genciyle karşılaşır ve bunları kitapta bahsedilen Lahur ve Mahur adlı iki melek zanneder. İki Ermeni genç Agop ve Kirkor, Ebufazl Efendi’nin konağına yerleşerek karınlarını doyurup ceplerini doldurmak isterler. Define aramaları devam ederken Efsuncu Baba’nın kızına talip çıkar ancak Enveri inandığı hurafelerden ötürü bu talibi reddeder. Ebufazl Enveri iki meleğiyle birlikte tılsımını çözdüğü defineyi aramak için bir kuyunun yanına gider. Defineyi bulması için kuyuya Mahur iner ancak kuyunun dibinde Enveri’nin kızının talibinin adamları vardır. Enveri’yi ikna edebilmek için onun inandığı hurafelere uygun bir senaryo yazmışlardır. Kuyu dibinde Mahur’u silah zoruyla ikna ederek Enveri yalnızca kızının evlenmesine müsaade ederse defineyi bulacağı söylenebilir. Kızı evlenir, Enveri defineyi bulamaz ve Agop ve Kirkor da bir miktar para ile bu maceradan yakalarını kurtarırlar.

Bu araştırmada ele alınıp incelenecek *Efsuncu Baba* adlı eserin farklı tarihlerde ve farklı yayınevlerince yapılan diliçi çevirileri aşağıdaki tabloda görülebilir.

Tablo 1

Efsuncu Baba Adlı Romanın Çevirmenleri, Yayıncıları, Yayınevleri ve Basım Yılları

Yayımlanma Yılı	1924	1954	1966	1995	2009
Yayınevi	Kitabhane-i Hilmi	Hilmi Kitabevi	Atlas Kitabevi	Özgür Yayınları	Everest Yayınları
Çevirmen	Yok/Orijinal Metin.	Belirtilmemiştir.	Tahir Nejat Gencan	Kemal Bek	Emre Taylan
Yayıncı/Editör	İbrahim Hilmi	İbrahim Hilmi Çığraçan	Mustafa Nihat Özön, Tahir Nejat Gencan ve Zahir Güvemli	Belirtilmem iş	Emre Taylan

3.1. Vaka Çalışmaları

Aşağıda kitaptan alınmış farklı noktalara değinen vaka çalışmaları görülebilir

Yıl	Sayfa Sayısı	1. Örnek
1924	63	— حسینی ، لاهوری : تودر سخن شدی ولدت از شکرک شد تولب آشودی وسیرابی از کهرکم شد آغوب — آمین ... کیرکور — آمین .. آمین ...
1954	44	[Çıkartılmış]
1966	47	Hüseynî, Lâhuri: Tu der sühen şüdi ü lezzet ez şekker güm şüd Tu leb güşu diy ü sirabi ez güher güm şüd* Agop — Amin... Kirkor — Amin... Amin... *Sen konuşmaya başlayınca şekerin tadı kayboldu.
1995	57	Hüseynî, Lâhuri: Tu der sühen şüdi ü lezzet ez şekker güm şüd Tu leb güşu diy ü sirabi ez güher güm şüd* Agop — Amin... Kirkor — Amin... Amin... *Sen konuşmaya başlayınca şekerin tadı kayboldu.
2009	43-44	Hüseynî, Lâhuri Teveddür sahn şeddi velezzet ez-şükr keşt Tevellüb güşudi ve sirabi ez-keher-gem şed” Agop — Amin... Kirkor — Amin... Amin...

Birinci örnekte Ebufazl Efendi Binbirdirek Sarnıcına inmiş ve Agop ve Kirkor ile görüşmektedir. Enveri gençlerin isimlerini “zihninden ilal ve idgam yaparak”(Gürpınar, 1924) yani tekrar ederek ve değiştirerek Agop ve Kirkor’dan Lahur ve Mahur melek isimleri türetmeye çalışmaktadır. Bu esnada kendince tılsımlı olan ancak anlamlı olmayan Farsça sözler etmektedir. Bu Farsça sözleri Agop ve Kirkor dua zannedip “Amin” derler. Bu enstantane 1954 diliçi çevirisinde tamamen çıkartılmış, 1966 ve 1995 basımlarında dipnot ile Türkçeye çevrilmiş, 2009 basımında ise olduğu gibi verilmiştir. 1954 yılındaki çeviride bu Farsça kısmın tamamen çıkartılması dikkat çekici bir noktadır.

Çıkartılan yerin sayfadaki diğer Türkçe cümleler değil de Farsça dilinde yazılmış dua zannedilen yer olması ideolojik bir müdahale olarak okunabilir. Zira dil devrimiyle birlikte Türkçeden “arındırılması” hedeflenen dillerden biri Farsçadır. Bir de çıkartılan yerin dua zannedilmesi, bu çıkartmanın ideolojik bir müdahale olma ihtimalini güçlendirir niteliktedir.

Bu noktada 1954 tarihli diliçi çeviriyi basan yayınevinin sahibinin İbrahim Hilmi Çığıracı olduğunu altı çizilmelidir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin İstanbul-Yeşilköy Halkevi Başkanlığı’nı bir süre yürüten Çığıracı’nın burada yaptığı konuşmalarda Atatürk ve O’nun kurduğu cumhuriyete bağlılığını sık sık dile getirmiş (Ocak, 2008, s.91) bir siyasetçi ve yayıncı olduğu göz önünde bulundurulursa, bu örnekte verilen müdahalenin ideolojik temelleri daha iyi anlaşılacaktır. 1954 çevirisindeki müdahale, cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan dil devrimi ve Arapça-Farsça kelimelerin Türkçeden çıkartılması hamleleriyle uyumlu bir örnek teşkil etmektedir.

Yıl	Sayfa Sayısı	2. Örnek
1924	41	(علم الكهانه) (علم الحواص) (علم الرقي) (علم العزائم) (علم الاستحضار) (علم دعوة الكواكب) (علم العلقطيرات) (علم الاخفا) (علم الاختيارات) (علم القرعه) (كتاب تجارب العرب) (مثلثات ابن محفوف) (كتاب زناني) (علم العيرة والزجر) (والخره انورينك) علم و عرفان دولابي عصرلك توزيرى آلتنده اويويان
1954	30	Gaipen haber verme, efsunlama, hafızayı besleme, yıldızları konuşurma, talih tecrübesi gibi ilimlere ve kadınlarla alış verişe ait bahisler v.s. Enveri’nin ilim ve irfan dolabı asırların tozları altında uyuyan bu kitaplarla dolu idi.
1966	31	(İlmü’l-kehane) (İlmü’l-Havas) (İlm-ür-Rakiy) (İlm-ül-Azaim) (İlm-ül-İstihzar) (İlm-i Davetü’l-Kevakip) (İlm-ül-Galaktyrat) (İlm-ül-İhfa) (İlm-ül-İhtiyarat) (İlm-ül-Kur’a) (Kitab-ı Tecarib-ül-Arab) (Müsellesat-ı İbni Mahfuf) (Kitab-ı Zenanî) (İlmü’t-tayretü ve’z-zecr) vb. Enveri’nin bilgi ve kültür dolabı yüzyılların tozları altında uyuyan bu kitaplarla dolu idi.
1995	44	(İlmü’l-kehane) (İlmü’l-Havas) (İlm-ür-Rakiy) (İlm-ül-Azaim) (İlm-ül-İstihzar) (İlm-i Davetü’l-Kevakip) (İlm-ül-Galaktyrat) (İlm-ül-İhfa) (İlm-ül-İhtiyarat) (İlm-ül-Kur’a) (Kitab-ı Tecarib-ül-Arab) (Müsellesat-ı İbni Mahfuf) (Kitab-ı Zenanî) (İlmü’t-tayretü ve’z-zecr) vb. Enveri’nin bilgi ve kültür dolabı, yüzyılların tozları altında uyuyan bu kitaplarla dolu idi.
2009	28-29	“İlmü’l-kehane”, “İlmü’l-havass”, “İlmü’r-rakiy”, “İlmü’l-azaim”, “İlmü’l-istihzar”, “İlm-i Davetü’l-kevakip”, “İlmü’l-galak-tyrat”, “İlmü’l-ihfa”, “İlmü’l-

ihiyarat”, “İlmü’l-kur’a”, “Kitab-ı Tecaribü’l-Arab”, “Müsellesat-ı İbn-i Mahfuf”, “Kitab-ı Zenanî”, “İlmü’t-tayretü ve’z-zecr”* ve ahirihî Enverî’nin ilim ve irfan dolabı asırların tozları altında uyuyan bu kitaplarla dolu idi.

*Burada sayılar tılsım ve basiret bağlamaya ilişkin çeşitli ilimlere ilişkin uyduruk isimlerdir.

İkinci örnekte Ebufazl Enverî’nin kendisi gibi olmadık şeylere hayatını ve servetinin büyük kısmını harcamış merhum babası Nasrullah Efendi’nin kütüphanesinin bir kısmı sayılmaktadır. Nasrullah Efendi altınlarının büyük kısmını, varlığına kati suretle inandığı, maddeyi altına dönüştüren gizli bir formülü aramakla harcamıştır. Gürpınar kitabında şu paragrafta baba-oğul ilişkisini ve deliliklerini aktarmaktadır ardından da bu örnekte saydığı uydurma kitap isimlerini vermektedir:

Ebufazl Enverî böyle bir hanede ve bu zihniyette bir babanın terbiyesi altında yetişmişti. Nasrullah Efendi merhum altının terkinin bulmak için bütün altınlarını sarf etmekle beraber yine oğluna geçinecek kadar bir miras bıraktı. Lakin zavallı Enverî bu küçük servetle beraber babasının cinnetinden büyük bir kısmına da vâris oldu. Merhumdan kalan kütüphanede akılları zıvanalardan çıkararak okuyanları gülünç deliliklere sevk edecek ne ciltler vardı. (Gürpınar, 1924, s. 31)

İlk örnekte olduğu gibi 1954 yılında çıkan ilk diliçi çeviri diğerlerinden farklı hareket etmiş ve orijinalde yazılan Arapça ve Farsça kitap isimlerini olduğu gibi Türkçeleştirmiştir. Diğer diliçi çeviriler 1954’ten farklı olarak kitap isimlerini orijinalindeki (1924’teki ilk baskı) gibi aktarmışlardır. Yalnızca 2009 versiyonunda dipnot ile “Burada sayılar tılsım ve basiret bağlamaya ilişkin çeşitli ilimlere ilişkin uyduruk isimlerdir” ibaresi eklenmiş ve okuyucuya açıklama yapılmıştır.

Dil hakkındaki görüşlerini belirtmek için kaleme aldığı “*Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?*” adlı eserde “Türk Dili’nin siyasi bir araç olarak kullanılabileceği”ni belirten (Ocak, 2008, s.90) Çığıracı’nın yayınevince yapılan 1954 yılı baskısında, dile müdahalenin meşruluğu iddiasını gerçeğe dönüştürdüğü iddia edilebilir.

Yıl	Sayfa Sayısı	3. Örnek
1924	20	— نه چيقاچغنی كوره جكنز اخبار .. آمان آمان يهوديلر دويماسين .. اونلر قورناز ملندر . افسونی بو حريف او قور . دفينه يي چيفيتلر چيقاچيرلر . صوكرام
1954	15	Aman aman Yahudiler duymasın. Onlar kurnaz millettir. Efsunu bu herif okur. Defineyi çiftlar çıkarırlar.
1966	18	Aman aman Yahudiler duymasın. Onlar kurnaz millettir. Efsunu bu herif okur. Defineyi çiftlar çıkarırlar.

1995	32	Aman aman Yahudiler duymasın. Onlar kurnaz millettir. Efsunu bu herif okur. Defineyi Çıfıtlar* çıkarırlar. *Yahudiler
2009	15	Aman aman Yahudiler duymasın. Onlar kurnaz millettir. Efsunu bu herif okur. Defineyi çıfıtlar çıkarırlar.

Üçüncü örnekte Gürpınar iki Ermeni genci karşılıklı konuşturmuştur. Konuşmalarında Agop Kirkor'a hurafelerle dolu Çemberlitaş hikayesi anlatır. Buradaki diyaloglarda gençlerin cahil olduğu imajı çizilmektedir. Hikâyeye göre Çemberlitaş'ın çevresinde yerden tepeye kadar olan altını geçmiş zamanda Yahudiler eritip çıkartmışlardır. Yazar, gençlerin ağzından Yahudilerin ne kadar kurnaz bir millet olduğu görüşünü aktarmaktadır. İlerleyen sayfada yazar yaşadığı dönemdeki Yahudilere karşı görüşlerini şu satırlarla ortaya koymaktadır:

-Bu işi eski Yahudiler etmişler?

+He... Şimdikilerin büyükbabalarının, dedelerinin dedeleri...

-Yeni Yahudiler Çemberlitaş'ın altına bir ateş daha yaksalar taşı yine altına döndürebilirler acep?

+Yeni Yahudiler tılsım işiyle uğraşmıyorlar. Onlar maliyeye, piyasaya sokuldular, altının asıl madenini buldular (Gürpınar, 1924)

Bu örnekte üstünde durulması gereken "çıfıt" kelimesidir. TDK'ye göre "çıfıt" kelimesi "hileci, düzenbaz" anlamına gelmekle birlikte diğer bir anlamı da "Yahudi" olarak geçmektedir (TDK Sözlük, t.y.). Metinde yazarın sözcüğü hileci ve düzenbaz anlamında mı Yahudi anlamında mı kullandığı anlaşılabilir. Kelime diğer örneklerde olduğu gibi bırakılmasına karşın 1995 yılında çıkan diliçi çevirisinde dipnot vererek "Yahudi" anlamına geldiği okuyucuya belirtilmiştir. 1995 yılındaki diliçi çeviri kapsamında yapılan metin-içi açıklama ile yapılan müdahalede, politik doğruluk adına bir adım atıldığı düşünülebilir.

Yıl	Sayfa Sayısı	4. Örnek
1924	104	تصادف ابلهيهلر . واول مقامده فنارلرين سوكوندروب قيونك اغزننده اشبو دعاي او قويهلر : ايهارالروض اعطيني طريقاً انا اريدالمرورين الاسد والنحر وانا ايهارالحيوانات المباركه صديقاً لكن. فلا تقطعني ازباً ازبا وبينلى كيف اذهب الى كوشك الذهب فاني سأخذ الطاسم من اغاق الحمامات اليض اللاتي في قفص الالماس ..
1954	72	Ve ol makamda fenerlerin söndürüp kuyunun ağzındaki duayı okuyalar. [Devamı çıkartılmış]
1966	73-74	Ve ol makamda fenerlerin söndürüp kuyunun ağzında işbu duayı okuyalar: Eyyüha'r-ravdu a'tini tarika'n ene üridü'l-münure beyne'l-esedi v'n-nemri ve ene eyyühetü'l-hayvanati'l-mübareke sadikan lekün. Felâ takatta'neni ireben ireba ve beyyin li keyfe ezhebü ila köşk-iz-zehebi feiinneni seehizü't- talseme min eğaki'l-hamamati'l-bezü'l-lati fi kafesi'l-emas*. *Bu uydurma duanın anlamı aşağı yukarı şöyledir: "Ey güzel çayırılık, bana yol ver. Arslan'la kaplanın arasından geçmek istiyorum. Ve ey mübarek hayvanlar, ben sizin dostunuzum. Beni parçalamayınız ve Atın Köşk'e nasıl gideceğimi gösteriniz. Çünkü ben Elmas Kafesteki beyaz güvercinlerin boyunlarında asılı olan tılsımı alacağım."
1995	80	Ve ol makamda fenerlerin söndürüp kuyunun ağzında işbu duayı okuyalar: Eyyüha'r-ravdu a'tini tarika'n ene üridü'l-münure beyne'l-esedi ve'n-nemri ve ene eyyühetü'l-hayvanati'l-mübareke sadikan lekün. Felâ takatta'neni ireben ireba ve beyyin li keyfe ezhebü ila köşk-iz-zehebi feiinneni seehizü't- talseme min eğaki'l-hamamati'l-bezü'l-lati fi kafesi'l-emas*. *Bu uydurma duanın anlamı aşağı yukarı şöyledir: "Ey güzel çayırılık, bana yol ver. Arslan'la kaplanın arasından geçmek istiyorum. Ve ey mübarek hayvanlar, ben sizin dostunuzum. Beni parçalamayınız ve Atın Köşk'e nasıl gideceğimi gösteriniz. Çünkü ben Elmas Kafesteki beyaz güvercinlerin boyunlarında asılı olan tılsımı alacağım."
2009	69	Ve ol makamda fenerlerin söndürüp kuyunun ağzında işbu duayı okuyalar: "iha-ül-ravz a'tini tariken erid-ül-mürur beyn-el-esed vel-nah ve ena ihazül- hayvanat el-mübareke sadikan lakin. Fela taki'nini ezben ezba ve binli keyf ez-zeheb ilaköşk-ez-zeheb fanini sehz-üy-tılsım men ağak-ül-hamamat-ül- beyaz-ül-lati fi kafes-ül-emas"*

*Defineyi bulmak için uydurulmuş "sözde" dua.

Dördüncü örnekte Ebufazl Enveri, Agop ve Kirkor define için artık kuyu başına gelmişlerdir. Kuyu etrafında kitapta yazan tılsımlı Arapça dua okunacaktır. Aslında dua çok absürt anlamlara gelmesine rağmen ne cahil Enveri ne de Agop ve Kirkor anlamını bilmeden bu Arapça kelimeleri kitapta olduğu gibi tekrar edip dua okuduklarını sanmaktadırlar. Bu örnekteki asıl altı çizilmesi gereken yer 1954 yılında basılan diliçi çeviride diğer örneklerde de gördüğümüz Arapça-Farsça ibareler atılarak metne müdahale edilmiş olduğudur. Yine Arapça-Farsça kısımların yalnızca 1954 baskısında atılması, bu çeviride ideolojik müdahale olduğu kanısını güçlendirmektedir. 1966 ve 1995 diliçi çevirilerinde dipnotlarda Türkçesi verilen uydurma duanın satırları, 2009 baskısında kısaca "Defineyi bulmak için uydurulmuş 'sözde' dua" olarak açıklanmıştır. İlk diliçi çeviri olan 1954'te diğer örneklerle paralel şekilde dua anlamına gelebilecek Arapça-Farsça kelimelerin tamamının atılması Özlem Berk Albachten'in (2012, s.258) altını çizdiği gibi diliçi çevirilerin yalnızca dil güncellemesinin ötesine geçerek üretildikleri dönemlerin ideolojik normlarını gösterdiği iddiasını somutlaştırmaktadır.

Yıl	Sayfa Sayısı	5. Örnek
1924	116	انورى اوكدء، ابيك ملك ارقده «ايها الارض اعطيني طريقاً...» دعاسنى اوقويه رق قوينك اطرافنده دولاب بيكيري كهي دونمكه باشلاديلر . بو طواف ، دعايدى
1954	81	Enverî önde, iki melek arkada duayı okuyarak kuyunun etrafında dolap beygiri gibi dönmeğe başladılar.
1966	82	Enverî önde, iki melek arkada "Eyyüha'r-ravdu a'tini tarikan..." duasını okuyarak kuyunun çevresinde dolap beygiri gibi dönmeğe başladılar.
1995	87	Enverî önde, iki melek arkada "Eyyüha'r-ravdu a'tini tarikan..." duasını okuyarak kuyunun çevresinde dolap beygiri gibi dönmeye başladılar.
2009	77	Enverî önde, iki melek arkada duayı okuyarak kuyunun etrafında dolap beygiri gibi dönmeğe başladılar.

Beşinci örnekte yine dördüncü örnekte anlatılan uydurma Arapça dua "Eyyüha'r-ravdu a'tini tarikan..." olarak bahsedilmiştir. 1966 ve 1995 diliçi çevirileri *Efsuncu Baba* kitabının 1924 baskısındaki gibi duanın ismini olduğu gibi vermiştir ancak 1954 ve 2009 diliçi çevirilerinde yine bu Arapça kelimeler atılmış ve yalnızca dua olarak betimlenmiştir. 1954 çevirisinde diğer örneklerle uyumlu şekilde duaya referans olan Arapça kelimeler atılmıştır. 2009 yılındaki çeviride ilk kez görülen bu eksiltme bir kez görüldüğü için istisnai bir durum olarak kabul edilebilecekken, 1954 yılındaki çeviride diğer örneklerdeki gibi

yine Arapça ve Farsça kelimelerin ve kelime öbeklerinin çıkartılması ideolojik bir müdahalenin olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yıl	Sayfa Sayısı	6. Örnek
1924	101	کندی ده جانب حقه یورور ...
1954	71	Kendi de canibî hakka yürür..
1966	72	Kendi de Tanrısına kavuşur...
1995	78	Kendi de Tanrısına kavuşur...
2009	67	Kendi de Cenab-ı hakka yürür.

Altıncı örnekte her farklı çeviride, çeviri boyunca kendi içinde tutarlı tek bir örgü olarak görebileceğimiz Tanrı’nın isimlendirilmesinden bir örnek gösterilmektedir. Örnek vermek gerekirse 1966 ve 1995 çevirilerinde genellikle “Tanrı” olarak çevrilen kelime, 1954 ve 2009 çevirilerinde genellikle orijinale sadık bir şekilde “Allah, cenab, cenab-ı hak” gibi kelimelerle betimlenmiştir. Diliçi çeviride Tanrı/Allah kelime seçimi de çeviri sürecindeki ideolojik müdahalenin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yıl	Sayfa Sayısı	7. Örnek
1924	103	ولی‌اللهدن بر ذات کلوب
1954	72	Veliyullahtan bir zat gelip...
1966	73	Tanrı adamı bir zat gelüp...
1995	79	Tanrı adamı bir zat gelüp...
2009	68	Veliyullahtan bir zat gelip...

Yedinci örnekte, altıncı örnekte anlatılanlara paralel şekilde 1954 ve 2009 çevirilerinde “Veliyullah” kelimesi olduğu gibi bırakılırken, 1966 ve 1995 çevirilerinde “Tanrı adamı” şeklinde diliçi çeviriye uğramıştır. Aslında “Veliyullah” kelimesi TDK sözlüğünde “Veli” kelimesinin Arapçası olarak verilmekte ve “Veli” veya “Ermiş Kişi” olarak tanımlanmaktadır (*TDK Sözlük*, t.y.).

Bu birbiriyle uyumlu son iki örnekte (6. ve 7. örnekler) 1954 basımında Tanrı için kullanılan kelimelerin orijinaline sadık bırakılması ilk bakışta önceki örneklerle çelişiyor gibi gözükebilir. Ancak bu örnekler çalışmamızda çevirilerdeki metne müdahalenin boyutlarının sınırlılığı olarak okunmaktadır. Diğer bir deyişle 1954 yılındaki çeviride yapılan metne müdahalelerin, metnin baştan sona tamamına radikal şekilde uygulandığını söylemek doğru olmayacaktır. Diliçi çeviride metne sınırlı bir müdahale olduğu açıktır.

Gürpınar hayattayken tüm kitaplarının yayıncısı yakın dostu, Hilmi Kitabevi'nin sahibi ve Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul-Yeşilköy Halkevi başkanlığı da yapmış İbrahim Hilmi Çığıracı'dır (Ocak, 2008). Tablo 1'de görüleceği üzere Gürpınar hayattayken basılan 1924 tarihli Arap harfli orijinal metni ve 1954 tarihli diliçi çevirisini Kitabhane-i Hilmi ve Hilmi Kitabevi yayınevlerinde bastıran kişi Çığıracı'dır. Atatürk ilkelerine bağlılığını yaptığı konuşmalarda sıkça dile getiren Çığıracı daha 1911 yılında "*Tasfiye-i Lisana Muhtaç mıyız?*" adıyla bastırıldığı kitapçıkta dil sadeleştirilmesi hakkında Türk dilinin siyasi bir araç olarak kullanılabilmesini ve dilin kesinlikle sadeleştirilip Arapça ve Farsçaya karşı bağımsızlık kazanması gerektiğini, milletin varlığını devam ettirmesinin dile bağlı olduğunu belirtmiştir (Ocak, 2008, s.90). Çığıracı'nın siyasi görüş, ideolojik duruş ve sözlerinden daha 1911 yılında dilin sadeleşmesine ve siyasi bir araç olarak kullanılması üzerine görüşleri görülmektedir. Buradan, Gürpınar'ın 1944'teki ölümünden sonra Latin harfleriyle yapılan ilk diliçi çevirisini 1954 yılında yine kendi yayınevinde basan Çığıracı'nın ideolojik görüşünün çeviriye müdahil olarak karşımıza çıktığı iddia edilebilir. Orijinal basımda yazılanlara yapılamayan müdahale, yazarın ölümünden sonra çeviriyazı ile yapılan ilk diliçi çeviri basımında mümkün olmuştur. Bu türden bir ideolojik müdahale, Özlem Berk Albachten'in (2012, s.268) bahsettiği "[...] bir edebi eserin dil içi çevirileri, bu çevirilerin üretildiği dönemlerin dilsel, çevirisel ve ideolojik normlarını ortaya koyan iyi kaynaklardır" şeklindeki açıklamasının somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, ileriki çalışmalarda diliçi çevirilere müdahaleler eyleyici ve yayınevi rolü üzerinden daha ayrıntılı incelenebilir.

4. Sonuç

Çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde, diliçi çevirinin çeviribilim alanındaki ilk kez kavramsallaştırılmasının Roman Jakobson'ın 1959 tarihli "Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne" adlı makalesinde yapıldığı ancak bu makalenin ilerleyen yıllarda çeviribilim alanındaki bazı araştırmacılar tarafından nasıl eleştirildiği gösterilmiştir. Bunu yaparak aslında diliçi çevirinin, çeviribilim alanında nasıl bir kuramsal çerçeve ile ele alınabileceğine, dillerarası çeviri ile olan sınırlarının belirlenmesindeki muğlaklığına ve geçişkenliğine, kısacası ne olup ne olamayacağına dair fikir sunulmuştur. Bu bölüm sonunda diliçi çeviri ve dillerarası çeviri arasında temel farklılıkların olmadığı ve ikisinin de hedef dilde talep edilen amaca yönelik bir yorumlama ve ileti üretim süreci olduğu görülmektedir. Dolayısıyla diliçi çeviri Jakobson'ın yorumlamasının ve sınırlandırmasının ötesinde algılanıp çalışılması çeviribilim alanının genişlemesi açısından fayda sağlayacak bir gerekliliktir.

Diliçi çevirinin sınırlarının tartışılması ve kavramsallaştırılmasının daha iyi yapılması çeviribilimdeki yerinin daha iyi tayin edilebilmesinde büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla kuramsal çerçeve bölümünde diliçi çeviri sorunsallaştırılıp tartışıldıktan sonra artık çeviribilim içindeki konumu ve bir çeviri olarak kabulünün

temelleri kuramsal çerçeve bölümünün ikinci alt başlığında tartışılmıştır. Buna göre Gideon Toury’nin varsayılan çeviri tanımı çerçevesinde kaynak metnin varlığı, bu kaynak metinden erek metne bir aktarım olması ve kaynak ve erek metinler arasında açıklanabilir bir çeviri ilişkisinin varlığı diliçi çevirinin çeviribilimce tartışılmasına olanak sağlamaktadır.

Çeviribilimdeki yerinin tespit edilmesine ve muhtemel alt alanlarının belirtilmesine karşın diliçi çeviri hala çeviribilimde çevresel bir konumda yer almaktadır. Diliçi çeviri daha fazla ve farklı bakış açılarıyla ele alınarak çalışıldığı miktarda çevresel konumu terk edip merkezi zorlayabilecektir. Bunun için öncelikle durum değerlendirilmesi yapılması ve Türkiye’de diliçi çeviri çalışmalarında karşılaşılan zorlukların incelenmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaç gereğince çalışmada bir sonraki başlıkta Türkiye’de diliçi çeviri çalışmalarında karşılaşılan zorluklar üçe temel sebepte toplanmıştır. Bunlardan ilki, diliçi çevirinin dünyadaki çeviribilim araştırmacıları tarafından da henüz dillerarası çeviri kadar ilgi görmemesi ve dünya ile paralel çalışmalar yaparak büyüyen Türkiye’deki çeviribilim akademisinde buna bağlı olarak henüz dillerarası çeviri kadar çalışılmamasıdır. Dünyadaki çevresel konumu diliçi çevirinin Türkiye çeviribilim araştırmalarında da çevresel konumda yer almasının başat nedenlerinden biri olmuştur.

İkinci neden diliçi çevirilerin toplumda ve yayın dünyasında algılanışının, çeviribilim alanındaki araştırmalara da yansımaları ve bunun sonucunda diliçi çeviri sürecinin, diliçi çevirmenlerinin ve diliçi çevrilmiş metinlerin farklı algılanmaları gösterilmiştir. Diliçi çeviri eserler genellikle raflarda “Günümüz Türkçesine uyarlanmış”, “yayına hazırlanmış”, “Türkçeleştirilmiş”, “sadeleştirilmiş”, “düzenlenmiş” olarak adlandırılarak yayımlanmaktadır (Berk Albachten, 2013, s. 258). Diliçi çevirmenler ise nadir olarak çevirmen olarak adlandırılmalarını bir kenara koyarsak sıklıkla “editör”, “düzenleyen”, “yayına hazırlayan”, “Günümüz Türkçesine uyarlayan”, “sadeleştiren” kişi olarak belirtilirler. Toplumdaki bu algılayışın araştırma alanını istisnalar olmakla birlikte etkilediği iddia edilebilir. Dolayısıyla bilim insanlarının diliçi çevirileri bir çeviri türü olarak görmelerine, bu bakış açısıyla araştırma yapmalarına rastlanmaktadır ancak bu çalışmalar son yıllarda yeni yeni filizlenmektedir ve hala araştırılması gereken pek çok nokta vardır.

Diliçi çevirilerin çalışılmama nedenlerinden üçüncü ve sonuncusu olarak bu alanda Türkiye’ye özgü var olan alfabe ve dil bariyeri gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti’nde yapılan Alfabe ve Dil devrimlerinden sonra yoğun Arapça ve Farsça etkisiyle Arap alfabesinde yazılan Osmanlı Türkçesi eserlerin, Latin alfabesi ile eğitim görmüş ve modern Türkiye Türkçesi ile yetişmiş kimseler tarafından anlaşılmasının olanaksızlığı, diliçi çeviri araştırması yapacak bilim insanları için büyük bir engel oluşturmaktadır. Çeviribilim alanında diliçi çeviri ile ilgili değerli teorik çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, araştırmaları desteklemek ve karşılaştırmalı vaka analizi

yapabilmek için Osmanlı Türkçesi öğrenilmesi bir gerekliliktir. Dolayısıyla bu engelin aşımının yoğun çaba gerektirmesi diliçi çevirinin çeviribilim araştırmacıları tarafından daha az çalışılmasının bir başka nedeni olarak gösterilebilir.

Türkiye çeviri tarihi araştırmalarında Batı dillerinden yapılan çevirilerin özel bir yeri vardır. Çeviri tarihi araştırmaları özellikle Tanzimat sonrasında Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve 1940'larda Tercüme Bürosu'nun odağında Batı dillerinden yapılan dillerarası çevirilere odaklanmıştır. Hasan Ali Yücel öncülüğünde kurulan Tercüme Bürosu'nca Batıdan yapılan çevirilerle özellikle yeni bir kültür repertuarının oluşturulmak istendiği, batıcılık, hümanizm ve Türk Rönesansı fikirlerinin uyandırılmak istendiği pek çok çalışmada altı çizilen bir konu olmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti çeviri tarihi çalışmalarında genellikle çok fazla değinilmeyen halbuki dillerarası çeviriler kadar araştırma bulgularına ve literatüre katkıda bulunacak bir diğer alan da diliçi çeviridir. Bu araştırmada elde edilen en önemli bulgulardan biri de diliçi çevirinin Türkiye çeviri tarihi araştırmalarında tıpkı dillerarası çeviriler gibi Türk modernleşmesine katkıda bulunduğu ya da katkıda bulunması için dönemin aydınları ve devlet tarafından çaba gösterildiğidir.

Kültür planlaması olarak adlandırılan bu sürecin bir ayağı olarak eski dilde, eski alfabe ile yazılmış metinlerin diliçi çeviri ile "düzeltmesi" çabaları görülebilir. Bu bağlamda çalışmamız, Faruk Rıza Güloğlu'nun 1938'de "Halk Kitaplarına Dair" başlıklı kitabını incelemiştir. Kitabında, diliçi çeviriler aracılığıyla eski kitaplardaki batıl inançların ve irticai fikirlerin çıkartılmasının gerekliliğinin üzerinde durmuştur. Güloğlu'na göre halk kitaplarının islahı ve modernleştirilmesi, buna bağlantılı olarak halkın fikirlerinin modernleştirilmesini sağlanacaktı. Bu da Türk modernleşmesinde devlet ve bazı aydınlar tarafından diliçi çeviriye yüklenen misyonu gözler önüne sermektedir. Bu yıllarda Batı dillerinden Türkçeye yapılan dillerarası çeviriden beklenen batılılaşma, modernleşme ve hümanizm fikirleri uyandırma görevi bu yolla diliçi çeviriye de yüklendiği görülebilir.

Çalışmanın vaka incelemesi kısmında, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Efsuncu Baba* romanının diliçi çevirileri çapraz zamansal olarak analiz edilip kıyaslanmıştır. Vaka incelemesi sonucu diliçi çevirilerde aynı dillerarası çevirilerde olduğu gibi müdahalelerin yapıldığını gözler önüne serilmektedir. Farklı dönemlerde yapılan çevirilerde özellikle 1954 tarihli diliçi çeviride Arapça ve Farsça yazılmış duaya benzeyen kesimlerin atıldığı görülmektedir. 1966 ve 1995 çevirilerinde ise "Allah, Cenab-ı hak, Yaradan" gibi kelimelerin evrensel nitelikteki "Tanrı" sözcüğü ile ifade edilmesi dikkate değer değişiklikler olarak göze çarpmaktadır. Bu örnekler temsili olup, ele alınan kitaplar içerisinde bolca aynı örüntüleri devam ettiren benzer örneklerin var olduğunun altı çizilmelidir. Bu temsili olarak seçilen örnekler özelinden kümülatif olarak incelenen örneklemin geneline yola çıkıldığında ve ortaya çıkan örüntüye bakıldığında ideolojik müdahalelerin olduğu sonucuna varılabilir. Örneklerde tespit edilen çeviri farkları diliçi çevirilerin üretildikleri farklı dönemlerde, çeşitli ideolojik, kültürel, tarihi, sosyolojik ve

dilsel normlar çerçevesinde inşa edilebildiklerini göstermektedir. Çeviriler üretildikleri dönemlerden ayrı düşünülemez olduğundan, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca farklı siyasi dönemlerde ve farklı yayınevlerince üretilmiş metinlerde dönemlerinin ve/veya yayınevlerinin ideolojilerinin izini sürebilme şansı yakalanabilir. Bu çerçevede diliçi çevirilerin incelenmesi, ilinti kurulabileceği çeviri tarihinden çeviri sosyolojisine dek pek çok araştırma alanına katkı sunabilecektir.

Makalede, diliçi çevirinin kuramsal çerçevesi çizilmeye ve Çeviribilim alanındaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca geçmişteki çalışmalardan yola çıkarak diliçi çeviri üzerinden birtakım sorunsallaştırmalar ortaya konmuş, diliçi çevirinin Türk modernleşmesi çabalarında, çeviri tarihi ve ideolojik değişim yolculuğu araştırmalarında nasıl kullanılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Diliçi çevirinin gelecekte daha yoğun çalışılması için öncelikle mevcut engeller tespit edilip, çeviribilim alanında hak ettiği boyutta çalışılmama nedenleri sıralanmıştır. Vaka çalışmasında Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Efsuncu Baba* adlı romanı ve diliçi çevirileri çapraz zamansal olarak incelenmiştir.

Çalışma, diliçi çevirinin çeviri tarihi ve çeviri-dil-politika ilişkilerini inceleyen araştırmalara daha çok dahil edilmesiyle araştırma kapsamlarını genişletip yeni ufuklar açılabilmesini öngörmektedir. Gelecekteki diliçi çeviri araştırmalarında, farklı vaka çalışmaları kapsamında daha uzun dönemler içerisinde yapılacak çapraz zamansal incelemeler, çeviribilimin gelişmesi için çok değerli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Alacadağ, F. [@fatmaaladag]. (2023, 15 Nisan). *Osmanlı Türkçesi matbu metin çevirisi için eğittiğimiz yapay zekâ başarıyla ilerliyor; üstü çizili kelimeler hatalı okuduğu* [Moment]. Twitter. <https://twitter.com/fatmaaladag/status/1647174363811135488>
- Alacadağ, F., Kırmızıaltın, S., & Can, E. D. (2022). *Digital Ottoman studies - Transkribus*. <https://www.digitalottomanstudies.com/post/trankribus-semi-ner-raporu>
- Alimen, N. (2021). Diliçi çeviriler, yanmetinler ve normlar odağında tarihsel roman çevirileri: *The Talisman* örneği. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 31, 20–44. <https://doi.org/10.37599/ceviri.1009926>
- Altuğ, F. (2017). Dil içindeki aralıklar ve eleştirel basımlar: Arap harfli Türkçe modern edebiyatı neşretmek. H. Aynur, M. Çakır, H. Koncu, & A. E. Özyıldırım (Ed.), *Eski Türk edebiyatı araştırmaları, metin neşri: Problemler, tespitler, öneriler* içinde (pp. 88–103). Klasik Yayınları.
- Altuğ, F. (2020). Kültürel çeviri olarak diliçi çeviri. *Hürriyet Gösteri*, 332, 84–85.
- Arslan, F. (2011). Diliçi çeviri ve gençliğe hitabe. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 18, 125–134. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000206
- Baydere, M. (2021). *Betimleyici çeviribilim araştırmalarında yeni açılımlara doğru* Reşat Nuri

Güntekin'in diliçi ve dillerarası çeviri eylemlerindeki çeşitliliğin kavramsallaştırılması [Yayınlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Baydere, M., & Karadağ, A. B. (2019). Çalıkuşu'nun öz-çeviri serüveni üzerine betimleyici bir çalışma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 314–333. <https://doi.org/10.29000/rumelide.606165>
- Bektaş, S. (2008). *Diliçi çeviride kültürel ve dilsel değişimden kaynaklanan çeviri sorunları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Berk Albachten, Ö. (2013). Intralingual translation as “modernization” of the language: The Turkish case. *Perspectives: Studies in Translatology*, 21(2), 257–271. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2012.702395>
- Berk Albachten, Ö. (2014). Intralingual translation: Discussions within translation studies and the case of Turkey. S. Bermann, C. Porter (Ed.), *A companion to translation studies* içinde (ss. 571–585). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118613504.ch43>
- Berk Albachten, Ö. (2015). The Turkish language reform and intralingual translation. In Ş. Tahir Gürçağlar, S. Paker, & J. Milton (Ed.), *Tradition tension and translation in Turkey* içinde (ss. 165–180). John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.118.08alb>
- Berk Albachten, Ö. (2019). Challenging the boundaries of translation and filling the gaps in translation history: Two cases of intralingual translation from the 19th-century Ottoman literary scene. H. V. Dam, M. N. Brøgger, & K. K. Zethsen (Ed.), *Moving boundaries in translation studies* içinde (pp. 168–180). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315121871>
- Birkan Baydan, E. (2011). Editing as rewriting. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 2(3), 29–44. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuceviri/issue/1231/14424>
- Boy, H. (2022). *The Picture of Dorian Gray'in diliçi ve dillerarası çevirileri üzerine kavramsal sorgulamalar* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Canlı, G. (2018). Relocating Self-Translation from the Interlingual to Intralingual: Faulkner as a Self-Translauthor. *TransLogos Translation Studies Journal*, 1/1(1/1), 41–63. <https://doi.org/10.29228/translogos.1/1.8>
- Canlı, G. (2019). *William Faulkner'in Sanctuary adlı romanının kaynak ve erek dizgedeki çeviri serüveni: Diliçi çeviri, öz-çeviri, yeniden çeviri ve dolaylı çeviri kavramları ışığında bir inceleme* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Demircioğlu, C., & Gençtürk-Demircioğlu, T. (2022). Türkçede diliçi çeviri: Kültürel bellek perspektifinden bazı gözlemler. S. Yazar & M. Kaçar (Ed.), *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri (1. Baskı)* içinde (ss. 153–172). KETEBE.
- Even-Zohar, I. (2002). Culture planning and cultural resistance in the making and maintaining of entities. *Sun Yat-Sen Journal of Humanities*, 14, 45–52. <https://www.semanticscholar.org/paper/CULTURE-PLANNING-AND-CULTURAL-RESISTANCE-IN-THE-AND-Even-Zohar/8dab9fe1eef450d17252c0d586dced9ffd79b97f>
- Even-Zohar, I. (2008). Culture planning, cohesion, and the making and maintenance of entities. A.

- Pym, M. Shlesinger & D. Simeoni (Ed.), *Beyond descriptive translation studies: Investigations in homage to Gideon Toury* içinde (ss. 277–292). <https://doi.org/10.1075/btl.75.22eve>
- Gökduman, U. C. (2019). Yeniden basımlarda “diliçi çevirmen” olarak editör. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde araştırmalar* içinde (pp. 197–212). Hiperlink Yayınları.
- Güloğlu, F. R. (1937). *Halk kitaplarına dair*. Çığır Kitabevi.
- Gürpınar, H. R. (1924). *Efsuncu baba* (1. Baskı). İ. Hilmi (Ed.). Kitabhane-i Hilmi.
- Jakobson, R. (1959). On Linguistic Aspects of Translation. R. Brower (Ed.), *On translation* içinde (ss. 232–239). Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674731615.c18>
- Kalem Bakkal, A. (2019). Intralingual translation has no name in Turkey: Conceptual crowdedness in intralingual translation. *TransLogos Translation Studies Journal*, 2(2), 48–69. <https://doi.org/10.29228/translogos.13>
- Kalem Bakkal, A. (2020). Anlaşılrlık için kullanılan bir araç olarak diliçi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020(8), 964–978. <https://doi.org/10.29000/rumelide.827637>
- Kansu-Yetkiner, N., & Yetkin-Karakoç, N. (2015). Yüzyıllık süreçte Tevfik Fikret'in *Şermin* yapıtı bağlamında diliçi çeviri ve yanmetin olgusu. *Bilig*, 75, 195–226. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25264/267048>
- Katiboğlu, M. (2023). Translating Ottoman Turkish into Turkish : Linguistic hospitality as a politics of intralingual translation. *Translation Studies*, 0(0), 1–16. <https://doi.org/10.1080/14781700.2023.2194306>
- Kirmizialtin, S., & Wrisley, D. (2020). Automated Transcription of Non-Latin Script Periodicals: A Case Study in the Ottoman Turkish Print Archive. *Digital Humanities Quarterly*, 16(2), 1–24. <http://arxiv.org/abs/2011.01139>
- LexiQamus. (2016). <https://www.lexiqamus.com/tr>
- Ocak, B. (2008). Türkçenin sadeleştirilmesi tartışmaları etrafında İbrahim Hilmi Çığıracan'ın görüşleri ve ‘tasfiye-i lisana muhtaç mıyız?’ adlı eserinin çeviriyazısı. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 89–101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233359>
- Paker, S. (2002). Translation as terceme and nazire: Culture-bound concepts and their implications for a conceptual framework for research on Ottoman translation history. T. Hermans (Ed.), *Crosscultural transgressions, research models in translation studies II historical and ideological issues* içinde (pp. 120–143). St. Jerome Publishing. <https://doi.org/10.4324/9781315759944>
- Pym, A. (1992). *Translation and text transfer: An essay on the principles of intercultural communication*. Lang, Peter, GmbH, Internationaler Verlag Der Wissenschaften. <https://doi.org/10.1075/target.6.1.10che>
- Sözeri, M. (2020). *Johann Wolfgang Von Goethe'nin "Reineke Fuchs" adlı eserinden hareketle diliçi ve diller arası uyarılama çevirilerde kazançlar ve kayıplar* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Tahir-Gürçaglar, Ş. (2008). *The politics and poetics of translation in Turkey, 1923-1960*. Rodopi.
- Tahir-Gürçaglar, Ş. (2011). Rewriting, culture planning and resistance in the Turkish folk tale. D. Asimakoulas & M. Rogers (Ed.), *Translation and opposition* içinde (pp. 59–76). Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781847694324>
- TDK Sözlük. (t.y.). Çıfıt. *TDK sözlüğü* içinde 23 Nisan 2023, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Toska, Z. (2015). Ahmet Midhat’s Hulâsa-i Hümayunnâme A curious case of politics of translation, “renewal,” imperial patronage and censorship. Ş. Tahir-Gürçaglar, S. Paker, & J. Milton (Ed.), *Tradition, tension and translation in Turkey* içinde (ss.73-86). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/btl.118.03tos>
- Toury, G. (1985). A rationale for descriptive translation studies. T. Hermans (Ed.), *The manipulation of literature: Studies in literary translation* içinde (ss. 16–41). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315759029-2>
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/btl.100>
- Transkribus. (2023). <https://readcoop.eu/transkribus>
- Tymoczko, M. (2007). *Enlarging translation, empowering translators*. Routledge.
- Uluşahin, E. (2020a). Farklı yayınevlerinden basılan *Sergüzeşt* adlı romandaki yan metinsel unsurların diliçi çeviri bağlamında mukayesesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(105), 236–253. <http://doi.org/10.29228/ASOS.43607>
- Uluşahin, E. (2020b). Sabahattin Ali’nin *İçimizdeki Şeytan* adlı yapıtının farklı basımdaki diliçi versiyonlarının mukayesesi. *Akademik Hassasiyetler*, 7(13), 431–448. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/54659/722219>